

ПРОМІНЬ

З М І С Т.

1. Пригвождені. *В. Винниченка.*
2. Осіння ніч. *Христі Алчевської.*
3. В примерках. *Христі Алчевської.*
4. Ad astra. *Христі Алчевської.*
5. Весняна думка *Христі Алчевської.*
6. В запаснім батальйоні. *Гр. Наш.*
7. Хочу долі. *Олени Журливої.*
8. На Дністрі. *Вячеслава П-ко.*
9. Різдвяні мотиви. *П. Смутка.*
10. Міцні підвалини. *С. Єфремова.*
11. Негайна справа в розвитку української науки і школи. *О. Яната.*
12. Вплив української архитек. на Московські кам'яні церкви. *Ол. Новицького.*
13. Плутанина. *С. Петлюри.*
14. Лист в редакцію. *В. Довженка.*
15. Хроніка.
16. Бібліографія.
17. Оголошення.

№ 7-8

7 Січня 1917 року.

Ціна окремого числа 50 коп.

Москва.

ПРИЙМАЄТЬСЯ ПЕРЕДПЛАТА на 1917 рік

НА УКРАЇНСЬКИЙ БЕЗПАРТІЙНИЙ, ПОСТУПОВО-ДЕМОКРАТИЧНИЙ
ТИЖНЕВИК

ЛІТЕРАТУРИ, НАУКИ, МИСТЕЦТВА, Й ГРОМАДСЬКОГО ЖИТТЯ

„ПРОМІНЬ“

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ: на рік (ВІД СІЧНЯ ДО КІНЦЯ ГРУДНЯ 1917 РОКУ) 8 р. на пів року (ДО КІНЦЯ ЧЕРВНЯ 1917 РОКУ) 4 р. 50 к., на три місяці (ДО КІНЦЯ БЕРЕЗІЛЯ 1917 РОКУ) 2 р. 50 к., на два місяці 1 р. 25 к.

Для народніх учителів, сільського духовенства, молодшого земського медичного персоналу, учнів, робітників і селян, коли вони звертаються безпосередньо в контору, передплата на рік 7 р. Хто прислав передплату на рік до 1-го листопаду 1917 року і дістав № 1—4, коли дошле 1 р. 50 коп., буде діставати часопись до кінця 1917 року, хто не дістав № 1, доплатить 1 р. 20 к., хто не дістав № 1—4, доплатить 80 коп. Так само хто прислав передплату на півроку, до кінця квітня 1917 р., а схоче діставати до кінця червня.

При зміні адреси повинно прислати 25 коп. почтовими марками і подати свою попередню адресу і № банделері.

№ 1—4 за 1916 рік розійшлися. Вь початку лютого вийде № 1—2 за 1917 р. і потім будуть виходити подвійні нумери аж до вирівняння часу. З 1 січня часопись переходить до вишої друкарні і редакція сподівається виходу більш акуратного.

При всяких запитаннях контора просить надсилати на відповідь марку.

КРІМ КОНТОРИ ПЕРЕДПЛАТА ПРИЙМАЄТЬСЯ В ТАКИХ КНИГАРНЯХ:

Українська книгарня, був. „Кіевская Старина“. Кієв. Безаковская, 8.
Крамниця, „Час“. Нієв, Владимирская, № 53.
Українська Книгарня. Полтава, д. Борожейкина, ряд. сь „Европ. гост.“.
Кн. маг. Г. И. Маревича. Полтава. Б. Котляревського.
Українська Книгарня. Харків. Петровскій пер., № 18.
Українська Книгарня. Петроград. Петроградск. ст., Большой пр., № 1.

Книжний склад „Слово“, Кубанського Союзу установ. дрібного кредиту“. Екатеринодарь.
Українське Т-во „П. освіта“. Николаевь, Москвская, № 3.
Українська Книгарня „Слово“, Екатеринославь, Полтавская, № 36.
Українська Книгарня. Кременчугь, Екатеринославская, № 4.
Книгарня „Діло“. Одесса, Преображенская, № 11.

В Москві в книгарнях: *Вольфа* (Кузнецкій Мость), *„Новое Время“* (Неглинний пр), *„Наука“* (Б. Никитская), *„Карбасникова“* і *„Студени. Издательства“* (Моховая ул.).

КОНТОРА одчинена щодня крім свят від 5 до 7 годин вечора. (Редакція в неділю од 2—4).
Адреса РЕДАКЦІ І КОНТОРИ: МОСКВА, Поварська, 26. 7.

Телефон 2-46-36 (тільки від 5 до 7 годин вечора).

Редакція просить авторів прислати рукописи написаними **НА МАШИНСІ**, а в крайонсти—великими чіткими літерами, при тому на одному боці аркушу, в противному разі рукописи не приймаються до друку.

Автори, які присилають рукописи перший раз, повинні подавати свої адреси, або на самих рукописах, або в листах, при яких вони надсилаються.

Прийняті до друку рукописи можуть бути редакцією змінені, або зменшені.

Неприйняті рукописи переховуються в редакції два місяці, після чого, коли не буде прислано на їх повернення марок, знищуються і з приводу їх редакція в листування не вступає.

Дописи, на яких нема підписів і адрес їх авторів, не друкуються.

ТИЖНЕВИК **ПРОМІНЬ** ТИЖНЕВИК

літератури, науки, мистецтва й громадського життя.

Пригвождені.

3-а ДІЯ.

Вечір. Вітальня у Родіона. Речі в непорядку,—квартира тільки лаштується. В кутку стоять згорнуті килими; фотелі не на місці; квіти обмотані білим.

В хаті: Родіон, Настасія, Ольга, Вовчанський.

Род. (Стисъ біля стінки, склавши руки на грудях, посміхається).

Наст. (Кричить Вовчанському). Ти гірше звіря, гірше!

Вовч. (На підпитку; в пальті; капелюх на потилиці, руки в кишені штанів; регоче). Правильно! Цілком правильно! (Раптом поважно, наказуючим тоном:) Ну, слухай, ти! От мое останнє слово; вексель папахена в двадцять тисяч. Це гарантія, що не вкрадеш Ладьку. І негайно з біря й свої речі й переїзди до мене. Раз—два! Опля!

Наст. Ох, євгене, гляди: я піду! Але щоб тобі погано те не вийшло.

Вовч. Що? Вбьеш? (Сміється). А признайся, і зар з маеш в торблиці револьвера?

Род. (Теж сміється, але инакше)

Ольга. (До його:) А ти чого смієшся? Ти?

Род. Ви з мене, а я з вас.

Ольга. Це смішно? Так?

Род. Дуже!

Шел. (Вбігає захакавшись) Спізвився я? Га?.. Драстуйте. Затримали. Ну, що? Як на «нейтральному ґрунті»? Як рішили? Га?

Ольга. Як? Спитай он у його, ач який! Тепер який! Забув, як лащився тоді!

Вовч. (Регочеться) Ні, не забув, Олюсю, не забув! Помьятаю. Я ж казав, що згадаю. Ну, Насте? Хочеш з сином жити? Будь ласка!

Шел. Он як? Значить, цілковита згода?

Ольга. А як же! Вексель вимагає в двадцять тисяч. На случай піде з сином. А сам навмисно таке пекло їй зробить, що вона на другий же день утіче. Він, двадцять тисяч стробує і знов украде дитину. Для цього й кличе!

Вовч. Так, для цього самого! Ну, Насте?

Наст. (Сидить дс-як: й час мовчки, неперушно

дивлячись в землю, потім підводиться, підходить до Вовчанського і говорить сумно, задушевно, м'ярко:) Євгене, давай кінчимо оце страхіття. Ну, я винна, ну, прости мене, забудь. Я теж прощаю все. Господи! Та невже ж ми не можемо бути людьми?! Євгене, голубчику, їй Богу, давай забудемо все! Га? Не можна ж так! Ради Ладі! Чекай, чекай! Ну, хай ми вже не зможемо так жить, як колись, нехай. Але, ж можемо ми жити, як люди. Ми ж любимо свою дитину. Любимо ж? Ну, й давай жити для цієї любови, для Ладі. Євгене, ти ж не зла людина, ти... ти ж можеш бути хорошим, сердечним, добрим! Що ж робити? Не зійшлися ми, не випало нам в особистому життю. Ну, й Бог з ним! Будемо для сина жити. Ну, Євгене?

Вовч. (Спочатку вражено, иронично посміхається, потім вдивляється в Настасію і слухає з серйозним дивуванням). Хм! Незрозуміло... Нічого не розумію! Що значить сей сон?

Наст. Євгене! От при всіх даю тобі мое велике слово: більше не заважатиму тобі жити. Живи, як хочеш. Чуєш? Буду тобі товаришом і матіррю твого сина. Тільки! Більш ніч! Слова від мене не почувеш. Тільки не тр ба більше ворожости, боротьби, підозрливости. Я зтомилась, не можу більше. Та й ти ж зтомився. І тобі треба спочинути. Спробуємо, Євгене! Добре?

Вовч. Чудно! Надзвичайно чудно. Ты все це серйозно?

Наст. Серйозніщими хіба що мертьяк: можуть бути, Євгене. Ну, годі. Давай простягнемо руки і... будемо жити по людськи. Ми ж колись любилися, Євгене!

Згадай перші роки. Згадай, як ти мене НАТОЮ звав. Було ж це? Було? Чому ж хоч вдячності не може бути у нас тепер? Хоч тіні чуття, хоч теплоти? Ну, давай хоч спробуєм, Євгене! Ну, давай!

Вовч. (Мовчки пильно, доштіливо вдивляється в Настасію).

Наст. Ти не віриш мені? Не розумієш?

Вовч. (Мовчить) Чудно! Навіть не віриться. Хм! Так, кажеш спробувати? А як обманеш?

Наст. Ех, Євгене! Та хіба ж ти не чуєш в моєму голосі справжньої правди? (Обережно бере його за руку, гладить по плечі). Та в чому ж я можу обманути тебе? В чому? Я чесно й прямо кажу тобі: ми не можемо жити без своєї дитини, значить, давай жити разом. Та невіжжє ж ми, інтелігентні, не глуші, не злі люди, не можемо знайти способу жити без ворожнечи? Що ж це таке?!

Род. (Слухає серйозно, часом хоче щось сказати але зтримується, чекає).

Вовч. Дуже чудно!... Дозвольте мені, панове, сісти, я ніби... той... Ви вибачте, панове, що я трохи в такому стані...

Наст. і *Ольга.* (Поспішно підставляють йому стільця). Ось. Сідай.

Вовч. Дякую. (Сідає. До Родіона, хитаючи на обстановку). Окремо житимеш?

Род. Окремо, Євгене.

Вовч. Так. Ну, що ж?... Так, дуже ти мене здивувала, Насте. Навіть раптом ослаб. І знаєш чим? Голосом своїм. Давно я такого голосу не чув у тебе. Навіть запахло тобою. Йй Богу! Пам'ятаєш, як ти перші роки пахла? Ти прости, що я так при всіх. І взагалі за многе прости. Що ж ти стоїш? Сядь і ти. От тут-о поруч. От так. Ну, подивись на мене. Це ж ти? Га? Ти, ти. (Бере руки Насті). Я, панове, хвилююсь, але ви не смійтеся. Несподівано, розумієте. Ішов сюди і думав, що на вік уже розійдемося ворогами, а раптом так несподівано...

Род. (Геж зхвилюваний). Тим краще, Євгене! Тим краще! Я дуже радий. Ти, Насте, молдия!

Шел. Браво, Насте! Браво. Вітаю. Панове, я навіть пропоную викликати старих або до їх піти. І сприснуйте! Правда, Євгене?

Вовч. З охотою! Я з охотою...

Ольга. (Простягає руку Вовчанському) Прохаю вибачення і прощення, Женю. І дякую дякую!... (Міцно стискує руку, потім в пориві чуття цілує його).

Вовч. Господи! Це так несподівано, що... Я навіть не знаю... Ех, Нато, Нато! Нещасні ми з тобою. Забути б усе, вернути старе, почати все зпочатку! Та чи вернеш?

Наст. (М'ягко) Зпочатку? Ми вже раз починали, Євгене, зпочатку. Може, тепер краще вже якось інакше? Га?

Вовч. (Насторожуючись). Се-б-то, ти хочеш сказати, що не віриш мені?

Наст. Я вірю, Євгене, даю слово, вірю! Але ж чи можеш ти змінитися? Я цього не вимагаю, не вимагаю. Бог з тобою, будь таким, який ти є. Але же не вимагай і від мене, щоб я змінилась.

Це неможливо. І через те, коли все знов

почнемо так, як ішло зпочатку, то знов прийдемо до цього самого. Так от, я кажу, може-краще далі вже йти? Щоб розчарування не вийшло?

Вовч. Так. Розчарування. Правда: старого не вернути і змінити себе неможливо... Правда? Так для якого ж біса нам жити разом, спитатися?!

Наст. Для сина, Євгене.

Вовч. Для сина вже жили! А потім одного прекрасного дні не вподобалось, взяла сина та й фіть—бувайте здоровенькі!

Наст. Євгене присягаюсь тобі!...

Вовч. Е, присягаюся! І я присягався і ти присягалась. Це ми вже знаємо. Ні! Старого не вернути. Треба по новому. (Встає). А коли по новому так давай вексель. Тоді будь ласка.

Наст. Та яке ж це довір'я до мене, коли вексель?!

Вовч. А таке саме, як у тебе до мене. Ти не віриш, що я можу змінитися. І я не вірю, що ти змінилася. А гарантії мені все ж таки треба.

Род. Ех, панове! Та невіжжє ж ви не можете... А втім, правда... (Маха рукою, змовкає й посміхається).

Наст. Євгене, не треба, не треба ніяких векселів! Повір же ти мені!

Вовч. (Гостро). Не вірю! Вексель! Це вірніше. Даєш?

Наст. (Схоплюючись) Ні!! Ні за що! Ти хочеш зв'язати мені руки й ноги цим векселем? Так? Рабою своєю безодмовно зробити? Ні!

Вовч. Як ні то й ні. Як хочеш. А я, було, повірив. Подумав ще: дасть вексель, згодиться,—значить, усе щиро було. А насправжки виходить, те саме. Прощайте, панове. Мерсі і до побачення! (Іде з хати).

Наст. Євгене! Підожди!

Вовч. (В дверях, не обертаючись, маха рукою й виходить).

Ольга. (Палко, з обуренням) Ну, розуміється, йому тільки вексель хочеться! Це ясно! Мерзотник!!!

Шел. Знадто сильно висловлюєшся, голубонька.

Ольга. Ах, з вами ще не так треба!

Шел. Ще не так? Хм! Здається, далі було б уже й не зовсім цензурно.

Наст. Ольга! Мама нікуди не мала йти з дому?

Ольга. Ні, нікуди. Чекає на нас. А що?

Наст. (Родіонові) Можна поговорити в тебе по телефону?

Род. Будь ласка! (веде її в кабінет).

Шел. (Злісно до Ольги) слухай, ти! А ти що ж це, забула умову нашу? Га?

Ольга. Яку ще умову?!

Шел. Яку? Не знаєш? Ти навіть своєму любов-

никові, Вукулові цьому розказала? Га? Ми про що вмовлялись? Він при всіх робить мені натяки, що моя жінка *мусить* мати любовників, бо чоловік не може бути мужем. Це що?!

Ольга. Нічого я йому не розказувала, забірайся ти собі! А ти не налазь! Ти чого разураз налізаєш? Чого перед всіма виставляєш, що він мій любовник? Ліберала удаєш? Мене розпутницею виставляєш? Будь ласка! Сам винен, та й ще...

Шел. Почекай, я з тобою побалакаю!

Входить *Родіон*.

Род. Ти ж чого так запізнився?

Шел. Задержали. А я так і ждав, що нічого у їх не вийде. І ніколи не вийде. Все лихо в тому, що ви, Лобковичі, ревниві як чорти. За виймком хіба Родіона. Та й той принципіально.

Ольга. Що верзеш?! Настя ревнива і через те...

Шел. Іменно! В цьому й уся біда. Вона вимагає, щоб Єаген тільки її любив. А єін звичайно...

Род. (Сміється).

Шел. Ти чого?

Род. Нічого. Смішні ви слова, панове, вживаєте. «Любив»! Ну хіба ж можна казати про любов у вас? Хіба єи знаєте, що це таке? А тільки й чуєш: «Любов, люблю, любить». Кошунствуєте ви, панове!

Ольга. Ну, поїхала філософія! Мені нема часу. Прощай. (До чоловіка). Ти йдеш?

Шел. Іду, іду. Мені з тобою, голубонько, ще побалакати треба.

Ольга. (Ідучи, зневажливо). Прошу!

Шел. Прощай, серце. Гніздечко готуєш до семейного щастя? Га? До справжньої любови?

Род. Так, серденько, іменно до любови, до справжньої любови.

Шел. Диви! Гляди лишень, щоб не помилились. Це буває. Прощай, ніколи! (Вибігає).

Родіон. (Сам. Посвистуючи, переставляє меблі, приміряє картини, як повісити).

Швидко входить Прокопенко. Виглядїй трохи збентежений.

Род. А, нарешті! Нарешті! Так це так: шість годин? Уже всім? Га?

Прок. Не могла. Я на одну хвилиночку, сказати, що не буду.

Род. (Тим же тоном). Що таке? Через що?

Прок. Розмова з Гордим. Чекає мене тут біля дому, завтра прийду. (На швидко оглядає). Ви самі порядкуєте?

Род. Зовсім! завтра? Зовсім?

Прок. Як зовсім?! Нічого подібного. Через що зовсім?!

Род. А чому ні?

Прок. Який ви чудний сьогодні. Чого ви такий радісний?

Род. Радісний? Ха! Це не те слово. Захват от це слово! Страшений захват, екстаз, раювання!

Прок. Через що?

Род. Через що?.. Йй Богу, не знаю, через що. Але такий захват, що навіть самому моторошно.

Прок. Очи у вас справді, якісь... моторошні.

Род. Правда? А знаєте, чому? Знаєте? Ні? Тому що... ви існуєте на світі! От чому! Ідіть, ідіть розмовляйте з ким хочете! Розмовляйте, гуляйте, цілуйтесь. А будете ви моею! Правда?

Прок. А диви! Через що?

Род. Та через те, що... А чому ні? Ну, чому? Боїтесь, що не підійдемо, що нічого не вийде? Так?

Прок. І це трохи.

Род. І це? А головне все те саме? Щоб «без остатку» потягло? Потягне! Потягне, Кілю! Ідіть розмовляйте!

Прок. Не боїтесь?

Род. Нічого не боюсь! На віщо ж цей захват у мені? На віщо? Через що?

Прок. А як я візьму та сьогодні ж поїду з ним у Фінляндію? Га?

Род. (Мовчить). Ні! Не може того бути! З ним не поїдете. Він—не той.

Прок. Чому не той? А коли той? А коли я зайшла з вами попрощатись?

Род. Прощатись?.. Серйозно?

Прок. Ага!

Род. Ніколи не по... (Зупиняється, розтерпано дивиться на Прок.).

Прок. Що таке?

Род. (Тихо). Думка випала.

Прок. Як «випала»?

Род. Так. Знаєте, як буває іноді в надрукованому рядку порожнє місце—це в наборі під час друку випали літери. От так і в мене раптом буває. Все добре і вміть пустота, абсолютна, біла пустота. Потім знов усе як слід. Ну, це дурниці! Так про віщо ми говорили? Ах, так! Виїжджаєте, значить?

Прок. Ах, не знаю! Слушайте, я хочу вам сказати... А втім, не варто. Ну, бувайте. Він чекає. Можє ще бо-зна чого наробити там. Завтра! (Біжить до виходу).

Род. Жду! (Знов швидко, в піднесенню ходить по хаті, насвистує, переставляє меблі.).

Входить *Настасія*.

Наст. Ті вже пішли?

Род. Давно!

Наст. Родіоне! Ти дав би мені грошей, коли б я попрохала тебе?

Род. Поперше: їх немає в мене. Друге: дивлячись на віщо.

Наст. Діло не твоє, на віщо. Дав би чи ні?

Род. Швидко всього—ні.

Наст. (Злісно й погрозово). Ні даси! Коли ти чесний чоловік, то даси! Чуєш? Чуєш? Прощай! (Вибігає).

Род. (Сміється, підставля драбинку до стіни, бере картину й виміряє).

Швидко входить *Гордий*. Вигляд дуже піднятий.

Горд. Доброго здоров'я! Я вам перешкожаю?

Род. Доброго здоров'я. А ні трішки. Що сталось?! Що нсбудь з Калерією Семенівною?!

Горд. Ні, ні, нічого. Я до вас. Я.. особисто... (Раптом гаряче, з нотками ридання). Родіоне Тимофійовичу! Спасіть мене, спасіть!

Род. Я?! Вас?! З охотою, коли, розуміється..

Горд. Одступіться од Калерії Семеновни! Почекайте, дайте мені все сказати! Вона вас не любить, ви їй так само подобаетесь, як і я. Ви не сердьтесь на мене... А втім, не до того тепер! Але ви—багаті, а вона боїться бідности! І вона вибере вас. Чекайте! Я не докоряю, не вимагаю, я благаю, розумієте: паскудно, мерзотно, подло благаю! Я згоден, так, як чоловік вашої сестри, впасти перед вами на коліна і хапачь вас за ноги. Згоден, щоб ви мене одіпхнули ногою, але сказали: «бери й забірайся». Згожуюсь! Калерія Семенівна там на улиці чекає вашого рішення. Вона послала мене сюди. Хотіла сама вам сказати, але послала мене. Родіон Тимофійович! У мене нещастя: жінка поїхала од мене й забрала дітей. Я самотний. Але це все одно. Почекайте, ні, почекайте! Ради Бога, хоч не зразу кажіть «ні»! Я здатний від сорому кинутись на вас. Від одного сорому. Не кажіть!

Род. Олексій Захарович! Зі спокойтесь трохи, зі спокойтесь. Я нічого не буду казачь. Але все ж таки скажу. Що не від мене ж це залежачь. Калерія Семенівна—не річ якась.

Горд. Це нічого! Це нічого! Тільки одступіться! Вам легче. Ви дужчі за мене, молодші, багатчі, ви знайдете те, що вам треба. Я ж не можу без неї жити. Ах, не фраза це, не фраза! А психоз, божевільня, хвороба, що хочете, але не можу. Ви повинні, чи той... не повинні, вибачте за дурне словс—ви можете, ви способні пожертвувати для другого своїм... своїм спокоем. Ви були в тюрмі, в заслання, ви повинні зрозуміти мене, простіть, я, здається, кажу не те, але ви розумієте, ви розумієте!

Род. (Суворо) Чекайте Олексій Захарович. Скажіть мені... Ви сказали, що Калерія Семенівна чекає, там десь на улиці. Вона знає, чого ви пішли сюди?

Горд. Та знає ж, знає! Вона згодилась на це. Вона зде на ваш суд.

Род. Вона по своїй волі згодилась? Охоче згодилась?

Горд. Родіон Тимофійович, я вас благаю...

Род. Ні, ви мені прямо відповідайте на мое питання. По своїй волі?

Горд. Коли згодилась, значить, воля її брала участь.

Род. (Майже кричить, грізно) Ні, ви прямо відповідайте, я вам кажу!

Горд. Не знаю. Я благав її. Вона спочатку не згожувалась. Потім сказала: «Ідіть до Лобковича. Коли він одступиться від мене, я буду вашою». Так вона сказала. Вона боїться образити вас. Вона спочатку прохала почекачть. Але я не можу. Вона ж не згодилась бути вашою жінкою. Ні? Це правда?

Род. Так, це правда.

Горд. Але ж і не в ній, не в ній річ, Родіон Тимофійович! Річ у вас. В вас одному. Од вас залежить. Родіон Тимофійович! (Хоче стати на—вколюшки).

Род. (Кривиться) Лишіть, лишіть!.. Та ви розумієте, чого ви хочете від мене?! Розумієте? Розумієте, як дико, безглуздо, немислимо те, чого ви хочете од мене?! Щоб я взяв і своїми руками віддав вам те, чого усе життя шукав! Так?

Горд. Ви ще знайдете! Ви можете шукати, ви сміливі, незалежні, ви—чесні. Ви знайдете.

Род. (Не слухаючи його) Та з якої речі?! Через що? Через те, що ви страдаєте? Що від вас поїхала жінка? На віщо ж ви зробили своє життя таким, що вона... Ах, та й це мені наплювати! Не хочу я вам оддавати, от і все! Як-як?! Самому одступіться?! Та через що?!

Горд. (Тихо) Через те, Родіон Тимофійович, що я тут же в оцій кімнаті вбью себе. (Виймає револьвера). Я це рішив. А ви б себе не вбили на моему місці. Між нами ріжниця.

Род. (Теж тихо) Чекайте. Я нічого не роумію. У мене щось чудне діється в голові. Ви нічого не чуєте: ніщо не дзвенить? Тоненькотоненько? Ні?

Горд. (Трохи здивовано) Ні, я нічого не чую.. Так от яка між нами ріжниця.

Род. (Ходить по хаті). Ви мені можете дати де-кільки днів подумачь?

Горд. Я буду мучитись всі ці дні...

Род. (Скажено). А я не буду?!

Горд. Добре. Я згожуюсь. Але памьятайте, Родіон Тимофійович, мое життя в ваших руках.

Род. Калерію Семенівну можна покликати сюди?

Горд. Можна. Зараз. (Підходить до вікна, визирає і махає руною).

Мовчання.

Род. (Швидко ходить)

Горд. Я знаю, ви глибоко зневажаєте мене. Я сам зневажаю себе до... бажання взяти і вбить себе, нічого не дожидаючись. Але й цього не можу: проклята надія, що ви змилуєтесь і цього не дає зробити.

Род. Я не думаю, що ваше життя з Калерією Семенівною буде щасливим.

Горд. Через що?

Род. Не знаю в сей мент, через що. Так почувую. Не ревність, ні. З цим чуттям я навчився і вмю боротись. Почувається чимсь инчим.

Горд. Я не завжди такий... гидкий.

Род. Я розумію. Але на жалості не можна будувати.

Горд. Хто на чому може, Родіон Тимофійович. Ви, може, вже кається, що обіщали подумати?

Род. Звідки ви взяли це? Навпаки, мені здається, що я згожусь. Мені від душі жаль вас.

Горд. Гірко й боляче слухати вас, але... спасибі, Родіон Тимофійович.

Род. Ні, жаль мій не образливий. Я сам колись був у подібному становищі.

Входить *Прокопенко*. Зупиняється біля порогу й мовчки з блідю, жалю гідною посмішкою дивиться на обох.

Род. Що ж ви там стали, Калеріє Семенівно? Ідіть ближче.

Прок. (Іде й сідає).

Род. Мені Олексій Захарович сказав тут... чи то пак, запропонував одну річ. Я рішить зразу не можу. Я мушу подумати. Хоча, мені здається, рішати повинен не я, а Калерія Семенівна.

Прок. Я не можу рішати.

Род. Чому?

Прок. (Мовчить).

Горд. (Схоплюючись, з мукою) Ні, це занадто соромно, занадто образливо! Я відмовляюсь, я відмовляюсь! Не треба! Прощайте! (Хоче бігти).

Прок. (Злякано схоплюється) Ні, ні, підждіть! Не треба! Ради Бога, підждіть. Сядьте. Ну, сядьте ж!

Горд. (Сідає) Як гидко, як гидко! (Схоплюється) Ні, ні, я не можу! Я не можу! Я мушу, я не можу!

Прок. Підждіть! Родіон Тимофійович, вийдіть будь ласка на хвилинку, я хочу сказати декілька слів Олексію Захаровичу.

Род. (Поспішно виходить в кабінет)

Прок. Олексій Захарович! Коли ви бажаєте мене, то будьте ж достойні того, будьте мужньою людиною! Як вам, нарешті, не сором?!

Горд. Мені?! Мені не сором?!

Прок. Так, вам не сором! Дайте спокій, не лякайте мене. Я не боюсь. Розумієте: не боюсь! Можете йти стрілятись, хоч тут, при мені, не залякаєте. Але мені боляче і соромно за вас, за мое відношення до вас!

Горд. (Тихо) Прощайте, Калерія Семенівна.

Прок. Підждіть! Підждіть, я вам кажу! Куди ви йдете?

Горд. А вам що до того?

Прок. О, Господи!

Горд. (Затуля лице руками) Боже мій, Боже мій, що ви зі мною зробили! Що ви зі мною зробили!

Прок. (Підходить, ніжно, з болем:) Олексій Захарович, не треба, годі. Годі, любий!..

Горд. Соромно мені! Соромно!

Прок. Ну, нічого... Ну, не треба... Ну, годі, все добре, годі...

Горд. (Хапаючи її руки) Кілю, спасіть мене! Кілю!

Прок. Ну, добре... Ну, добре... Але тільки не треба.

Горд. Правда? Правда? (Обнімає цілує).

Прок. (Одбивається, кричить) Пусті—іть!

Горд. (Не пам'ятаючи себе цілує) Правда? Правда?

Род. (З'являється на порозі кабінету, не то з зойком, не то з ричанням кидається до Гордого, хапа його за горло і валить додолу, кричучи:) А-а?! А-а-а?!

Прок. Господи! Родіон, Родіон, киньте! Пустіть!.. Що ж це?! Родіон!! (Дуже тягне його назад за волосся!)

Род. (Випускає Гордого, підводиться, напівбожевільно озирається навкруги, потім проводить рукою по лиці і прямує в кабінет. На півдороги зупиняється, обертається і говорить:) Ну, от, тепер я рішив. Ви перемогли, Олексій Захарович. Кінець. (Іде в кабінет).

Горд. (Лежить долі, схиливши голову до підлоги).

Прок. Олексій Захарович! Ви можете встати? Вставайте, ходіть швидче! Вставайте ж!

Горд. (Помалу підводиться) Ну, що ж? Тепер мені лишається вбити або його, або себе...

Прок. Ах, убить, убить! У вас тільки один вихід: убить, задушить. Ходіть!

Горд. Я не можу тепер жити. Після цього я не можу жити.

Прок. Ну годі, Олексій Захарович, ходіть!

Горд. Я-як?! Ходіть?! (Кричить) А він, як подлий боягуз, угік, сховався? Ні, я не піду звідси!

Род. (Виходячи з кабінету). Я не сховався. Я готов дати вам яке хочете задоволення. Хочете застрілити мене,—стріляйте.

Горд. Я таки тебе, як собаку... (Витяга револьвер).

Прок. (Кидаючись) Дайте сюди револьвер! Чуєте?!

Горд. Ні! От же тобі!! (Стріляє).

Род. (Хитається назад але стоїть).

Горд. (Слабіє і коли Прокопенко кидається на його й однімає револьвер, дає не перечачи).

Прок. (Штовхаючи його до дверей) Ідіть! Ідіть швидче! (На порозі з'являється злякана покоївка) Нічого, нічого, Катю. Тут непорозуміння... Я зараз, Олексій Захарович! Ідіть до мене.

Гордий і покоївка зникають у передпокої.

Прок. (Швидко йде до Родіона) Ви не радіє? Ні?

Род. Ні.

Прок. Слава Богу! Фу!.. (Пауза) Але що ж це таке, Родіоне?! Що?! Як ви могли?!

Род. Значить, міг... Що ж, тепер кінець? Самі рішите в ним іти?

Прок. Через що?

Род. Та через це ж...

Прок. (Крутить головою). Ні, це нічого не міняє.

Род. Це? А що?... А що?.. Чекайте! Значить, коли я рішу «ні», то ви будете зі мною?

Прок. О, ні!

Род. Як ні?

Прок. (Різко) Так! Я піддалась легкодухости. Він погрожував убити себе. А я сказала, що вже обіцяла бути вашою жінкою. А коли ви, мовляв, одступитесь, тоді я...

Род. О-он, як?!

Прок. А я поїду звідси зовсім. І все питання буде роз'язано. Ні йому, ні вам. Це найкраще. Ну, а тепер я піду. Він, напевне, жде на улиці. Щоб знов чого не вийшло. Бувайте (Простяга руку) А очі які у вас!... І блідий ви який!.. Ляжте, заспокойтесь.

Род. (Держачи її руку) Так поїдете зовсім? Ні йому, ні мені?

Прок. Поїду. Ну, бувайте.

Род. Ні, мені! Чуєте: мені! Скрізь вас найду. Скрізь! Через усіх переступлю! Хай хоч ще десять Гордих стріляються.

Прок. Добре. Пустіть руку.

Род. Чуєте? Чуєте? Ви—моя! Це буде, це мусять бути!

Прок. (Слабнучи) Так? Ви так гадаєте?

Род. Я так знаю! Тепер напевне знаю. Ідїть. Ідїть, куди хочете. А завтра приходьте сюди. Так?

Прок. Не знаю.

Род. Ні, так? Так? Так?

Прок. Не знаю! (Виривається і швидко іде в передпокій).

Назустріч входить *Устина Марк*. Холодно відповідає на уклін *Прокопенківни*.

Род. А мамо? От несподівана візита! Ти що така, ніби схвильована? Сідай. От тут краще.

Уст. Марк. (Сідає, важко дихає, злісно шукає хустку в торбинці).

Род. Що трапилось? Ще що небудь з Настею?

Уст. З батьком твоїм балакала. Цього досить, щоб... щоб... Ну, що ж! Я не винна. Чуєш ти? Я не винна. Боротьба, так боротьба! Побачимо!

Род. Нічого, мамо, не розумію. Що сталося?

Уст. Марк. Сталось те, що Насті треба підписати вексель на двадцять тисяч. Це тобі відомо.

Род. Значить, вона таки рішила згодитись?

Уст. Марк. А що скажете їй робити? Що? Як твій батько радить, вержанки іти? Так?

Род. Що ти, мамо?!

Уст. Марк. Ні, що ви! Ви, що! Двадцять тисяч він не може дати здоровій дочці, а... Слухай, Родіоне. Він сказав, що в його, крім твоїх грошей, нічого нема. Ти згожуєшся дати Насті ці гроші?

Род. А я з чим буду?

Уст. Марк. Батько тобі дасть.

Род. Ні, коли я віддам Насті, не дасть. Ти сама це добре знаєш. Але, чкай, річ, власне, не в тому. Але чи варто Насті це робити? Вони не живуться.

Уст. Марк. Це тебе не обходить. Це її справа. Не дівчинка. Находить, що це єдиний вихід? Хай. Ти згожуєшся допомогти їй?

Род. Чекай, мамо. Я теж збираюсь женитися, збираюсь... (Зупиняється, стоїть непорушно). Фу чорт! Що це во мною?... Так, я теж збираюсь... збираюсь почати хорше, потрібне діло. І розміркуй сама, мамо: я ставлюсь негатино до їхньої злуки, переконаний, що вийде з цього тільки зло, що дитині вийде це на гірше. І от ти раптом приходиш і кажеш: отдай свої гроші, які тобі потрібні для хоршої справи і для... урядження сім'ї, на діло, якоготи не ухвалюєш і яке вважаєш шкодливим. Посуди сама, мамо, чого ти від мене хочеш. І я, розуміється, цілком згожуюсь з батьком, який не хоче дати на це гроші.

Уст. Марк. Звичайно, ти згожуєшся! Ще б пак! Але річ не в тім. А в тім, що ти повинен з шлюбом... трохи почекаати.

Род. Почекати з шлюбом? Через що?

Уст. Марк. Через те, що у тебе погана спадковість.

Род. Погана спадковість? Що ти хочеш цим сказати?

Уст. Марк. Твій дід, батько твого батька був... хворів на психічну хворобу. Він помер у психіатричній лікарні. Я ввезаю за свій обов'язок сказати тобі це. Батько досі по легкодухости ховав. Але я вважаю... шкодливим далі ховати і гадаю, що ти згодишся з цим, згачючи твої погляди.

Род. (Тихо, хрипко) Але ж батько—здоровий?

Уст. Марк. Та звичайно... Але сестри, які вдались у його, Марія та Олімпіада, вони... не здорові...

Род. Марія?! Значить, Марія не від рями!

Уст. Марк. Ні. Ми брехали вам. Вона незбаром вийде з лікарні. Це буває періодами. З Олімпіадою теж був легкий випадок. В цьому немає небезпеки, але... тобі треба почекаати.

Род. І з Олімпіадою?.. Значить, і во мною уд!

Уст. Марк. Ні, з тобою не буде, але треба...

Род. Ні, буде, буде! (Чудно пильно дивиться на матір, не бачучи її).

Уст. Марк. Не буде, кажу тобі! Чуеш, Родіоне?

Род. Тепер я все розумію. Так, тепер я розумію. (Моторошно посміхаючись). Знаєш, у мене бували галюцінації. І все, і все, значить... Значить, я—божевільний?

Уст. Марк. Родіоне! Слухай же, коли тобі кажуть...

Род. (Схоплюється і майже бігає по хаті) Значить, я—божевільний... Значить, я—божевільний. Значить, я—божевільний...

Уст. Марк. Родіоне! Родю... Послухай!.. Родю!

Род. (Зупиняється, озиряється навкруги. Раптом дико, з жахом, в одчаю) Ма-а-мо! Ма-а-мо!

Уст. Марк. (Кидаючись до його) Родю, Родю, дорогий, Бог з тобою! Послухай же, послухай, нічого в тебе немає, нічого! Присягаюсь тобі, Родю, дитинко моя!

Род. (Опанувавши собою). Що я, що я!.. Дурниці! Цього не може бути... Я цілком здоровий... Галюцінації бувають і у здорових людей. Говоримо про щось інше. Не треба на цьому зупинятись. У мене сьогодні просто нерви трохи підняті. Я погано спав.

Уст. Марк. Правда, правда! Ти послухай, Родю, я питала у професора Іваницького. Він категорично запевняє, що, ти не захворієш. Категорично!

Род. Професор Іваницький? Так?

Уст. Марк. Атож! А він же відомий. І коли б я сумнівалася, хіба б я сказала тобі? Сказала б? Ти вже з цього одного можеш бачити, що тобі нічого не погрожує.

Род. Так, так, розуміється. Дякую, мамо, дякую. Та я вже й не думаю. Все минуло. Ти прости мене. Мене раптом схопив безглуздий, скотячий жах. Я взагалі сьогодні збентежений ріжними ви... (Застигає з безглуздим, розтерганим виглядом).

Уст. Марк. Родю?!

Род. Що? Ні, це нічого. Зі мною часто це буває, що випадає думка. Це буває. (Підводиться, тихо:) Так, мамо, я збожеволію... (Іде, натикається на меблі і повертає в кабінет).

Уст. Марк. (Біжить за ним) Родю! Родю! Родю мій! Господи, Господи!

Тихо чути голоси з кабінету.

Входять *Лобкович* і *Антипович*.

Ант. (Благаюче шопотом) Тимофій Наумович! Не треба! На віщо? Яка екстерність? Тимофій Наумович, ходітьте додому!

Лобк. (Суворо) Не можу, Антипович. Не можу. Дай мені спокій. Годі. Розумієш ти це слово: не мо-жу!

Ант. Розумію, Тимофій Наумович, але ж не треба. Уб'єте ж ви його. Уб'єте ж! Та од

одних ваших слів, од страху він... хворий стане. Тимофій Наумович!

Лобк. Не можу, Антипович, повинен. Повинність моя, повинність. Урозумій же ти це! Та я ж загризу себе, коли з ним станеться потім, як він уже жениться. Він же мене на віки прокляне. А я й так, Антипович... Чого ти хочеш од мене?! Не можу! Іди собі звідси, іди!

Ант. Тимофій Наумович!

Лобк. (Голосно) Родіоне!.. Є хто небудь? Родіоне!

Ант. А, Боже, Боже!.. Тимофій Наумович! Голоси в кабінеті. Входять *Родіон* і за ним

Уст. Марк.

Род. (Безживно) Це ти, батьку? Здоров.

Уст. Марк. (Зупиняється біля дверей кабінету).

Лобк. (Пильно дивиться на їх обох).

Род. Що дивишся так, батьку? Я поки що... все ще розумію.

Лобк. (Скажено до *Уст. Марк.*) Ти сказала?! Ти сказала?!

Уст. Марк. (тихо рівно). Сказала, Тимофію...

Лобк. Як же ти сміла?! Як ти сміла?! Родіоне, не вірь! Чуеш, не вірь! Неправда! Це через гроші... вона хотіла, щоб я твої гроші оддав Насті. Це Настя послала її сюди! Не вірь, Родю! Ти здоровий, цілком здоровий! Хлопчику, не вірь!

Род. Батьку, батьку, не хвилюйся. Я не вірю. Я знаю: дурниці.

Лобк. Я тобі кажу, не вірь, Родю! Чуеш? Ти сам побачиш... Ух, ти!! Ти! Пам'ятай!

Род. Тату, не треба. Це добре, що сказала. Так треба. Все одно.

Уст. Марк. (Стоїть непорушно, суворо жде).

Лобк. Та що «треба»? Ну, що «треба»? Що?

Род. (Підходить, обіймає батька) Нічого, тату. Все дурниці. Не треба хви... (Застигає з порожнім виразом і зараз же стріпується).

Лобк. Що тобі?!.. Що з тобою?!

Род. Це нічого. І це нічого! Все нічого, батьку! Будемо боротись, дурниці! Правда? (Жалібно, криво, страдницьки посміхається).

Лобк. (Незграбно, неввично-ніжно, соромливо-зтримано голубить). Розуміється, розуміється! Не треба тільки... той... Треба міцніше того... А головне, не вірь, не вірь! І все буде, як перше, як перше!

Уст. Марк. (Пускається на стілець, кладе голову на спинку його і голосно, з одчаєм риде).

Лобк. Устино! Замовкни!.. Що ти робиш? Замовкни зараз же!

Род. Нічого, нічого, нічого, батьку. Нічого, Хай!

Лобк. Замовкни ж ти!!

Уст. Марк. (Встає і йде в кабінет).

Род. Нічого, батьку. Нічого. Все нічого. Що там? Хай.

Лобк. Хлопчику!.. Хлопчику мій!! Не вір ти, не вір, не вір! Чуеш?!

Род. (Зтомлено опускається на стілець, дивиться в одну точку і байдуже говорить). Я не вірю, батьку.

Ант. (одвертається й, витираючи очі, виходить).

Лобк. (З загубленим виразом дивиться на сина). *Zavisa.*

4-а Д І Я.

Кабінет Родіона. Праворуч канапа. На канапі подушка і плед. Ліворуч—великий стіл до писання, на йому телефон. Так само, як і в вітальні, річи в непорядку. Ранок. В вікна б'є сонце. На них штори... Проміні падають на підлогу снопами.

Родіон. (Ходить по кімнаті, напружено думаючи).

Ант. (Обережно визирає з-за порт'єри з передпокою і ховається).

Род. (Зупиняється біля столу, де-який час стоїть непорушно, дивлячись в одну точку перед себе: потім лице йому немов здригується і очі осмислено приковуються до чогось на канапі. З усиллям говорить перші слова:) Знов?... Даремно. Цілком даремно. Все одно не вірю. Будь ласка, скільки хоч. Ну, що ж? Так, ти галюцінація і більш нічого. Я ж знаю, розумієш ти, знаю, що ти привидмій привид, і плюю на тебе (плює). Бачиш? І ти мені нічого. У тебе сьогодні навіть бородавка на виску, я ку діда на портреті. Дурень, навіть цього не вмієш зробити. І ще хочеш злякати. Що ж ти мені можеш зробити? Привид ти! При-и-вид!! (З жахом и люттю кричить останнє слово і кидається вперед до канапи).

Ант. (Заглядає, прислухається і швидко йде до Родіона. Неголосно, спокійно:) Родіон Тимофійович, чай пора пити.

Род. (Кидається до Ант., хапається за його). Це ти, Антипович? Ти? От, добре. Яка година, Антипович? Чого штори на вікнах? Підніми, Антипович. Розчини вікна.

Ант. Зараз, зараз. Ви ж самі, Родіон Тимофійович, не веліли. А я зараз підніму штори. Деньок, Родіон Тимофійович, сьогодні спеціальный, душеистий. От після чайку погулять собі підете. На лісапетіку прокатаєтесь. Чого в комнатах сидіть? Ач сонечко яке спеціальне! Га? (Підніма штори).

Род. (Підходить до вікна). Правда, правда, як гарно! Піду гулять, неодмінно піду!

Ант. Авжеж! Вишійте кофійку та й ідіть. Ніякої екстерності нема сидіть у хаті. А ми тут з Катюю приберемо чистенько. Пожалуйте,

Родіон Тимофійович, самуварчик вже давно піджидає.

Род. Зараз, зараз, Антипович. А дерева усі в цвіту... Все цвіте... От дерева, будинки; люди йдуть собі, собаки бігають... Все, як слід. Правда, Антипович?

Ант. Авжеж! Живуть собі.

Род. Живуть собі? Ну, то й ми житимем! Чай, кажеш? Зараз, зараз! Катя там е? Вона там, у ідальні?

Ант. А де ж би їй бути? На своїм місці. Вона дівчина справна.

Род. Чудово. Я зараз... Непорядок тут у мене, Антипович. Ти вже поможи нам. (Кива) Ага! А листа однесли?

Ант. Однесли, Родіон Тимофійович. Панночка ще спали.

Род. Відповіді нема, розуміється?

Ант. Ви ж казали ніякої відповіді не приймать. Панночка хотіли одвітить...

Род. Так, так! Дуже добре. І от що, Антипович: як прийде панночка Калерія Семенівна, так ти, не приймай. Чуеш? «Нема дома». Розумієш? І в квартиру не пускай. Каті теж скажи. «Нема дома» Розумієш?

Ант. Розумію, Родіон Тимофійович.

Род. Ну, от. Нема дома та й годі. Коли буду,—невідомо. Та вона сама знає, не питатиме. Ну, от. А порядок ми самі тут зробимо. Правда?

Ант. І-і, пuste! Хіба це важко?

Род. От і чудово. І будемо собі жити. Правда? А ви вже думали, що я застрілюсь, отруюсь і таке інче? Так? (Сміється) Е, нема чого, нема чого! А навіщо тебе до мене приставили? Га? Боялися самого на ніч лишити.

Ант. Не через що таке спеціальне лишили, Родіон Тимофійович, а як квартира нова і вам чи подати що, чи так щось. Катя—дівчина, неловко.

Род. Ну, розуміється! Досі було ловко, а тепер неловко. Ну, та добре. Я нічого. Смішно мені тільки. Чудаки ви. А я, може, розумніщий за вас всіх. (Сміється) А скажи, Антипович, як заслабла Марія? Га? Як?

Ант. Ну, що, Родіон Тимофійович, про такі глупості розказувать. Ідіть краще чай пити.

Род. Чого ж глупості? Та ти чого боїшся? Ти ж сам бачиш, що я цілком спокійно питаю про це. Ну, розкажи, Антипович.

Ант. Та нема чого розказувать. Ну, що тут розказувать? Ну, сиділа Марія Тимофійовна в гостиній. Ну, сиділа собі біля стіни, значить. Коли це як не зірветься картина «Осінь в лісу» пам'ятаєте?—Ну, і впала. Провалила голову. Ну, от і весь вам розказ.

Род. (Сміється, обіймає Ант-а) Ах, ти ж

психолог! Навіть «Осінь у лісі». Оця сама картина і впала?

Ант. Атож. Як зараз пам'ятаю.

Род. Диви! Хороша пам'ять. (Серйозно) Ну, а ти мені по совісті розкажи. Байки покинь. Мати мені ясно сказала, що це вигадка. Мені, розумієш, треба знати де які подробиці. Та не поведься зо мною, як з мильним пузирим. Я здоровий за тебе. Ну?

Ант. Та що ж я вам скажу?

Род. Ну, чи бували, наприклад, у Марії до того галюцінації, привиди?

Ант. Не пам'ятаю... Ні, не бувало.

Род. Ну, та й сердити ти мене! Ти вперто маеш мене за божевільного!

Ант. Родіон Тимофійович! Бойтесь Бога!

Род. Ну, так чого ж не хочеш говорити? А Родіоном, а не Родею чому раптом став звати? Чому?

Ант. (Здивовано) Як повсігда. Присягаюсь не знарошне...

Род. Ну, розкажуй! Пошану до мене почув? От і з цього видно, що маеш за сумашедшого. Добре, добре. А я, як бачиш, щось не дуже похожий на його. Навіть це помітив. А ти сам не помітив.

Ант. Присяй—Біг, не помітив, Родіон... Родя Тимофійович!

Род. (Сміючись) А бач? бач? Єх ви!... Ну, а Ліма як? Що з Лімою було?

Ант. (Благаючи) Не питайте ви мене, Родіон Тимофійович! Брехати вам трудно, а правду тяжко мені із'ясняти. Впоследствіі, як схочете, розкажу вам спеціально.

Род. Ну, Бог з тобою. Так чай пить? Гайда чай пить! (Іде, обертається) Гляди ж: панночку не пускати! (Виходить).

Ант. Слухаю. Родіон Тимофійович. А, Боже, Боже! (Бере з канапи подушку і плед і виносить в передпокій. Вертається, іде до столу, озирвається і пробує очинити шухляди. Вони замкнені. Зітхає:) А, Боже, Боже! (Ходить по хаті, шукає ключі).

Входить *Лобкович*, озирвається.

Лобк. А де ж Родіон?

Ант. Чай п'є. Чай п'є.

Лобк. Ну, як?

Ант. Нічого. Все благополучно.

Лобк. На віщо самого пустив чай пить?

Ант. Нічого, Тимофій Наумович. Він веселий, спокійний. Не треба дуже на очі лізти. І так сердиться. «Ви, каже, за мною спостереження робите, а я здоровий за вас усіх». Все замічає Тимофій Наумович. Нічого-нічого, самого маломального такого в йому нема. Як повсігда.

Лобк. Спав як?

Ант. От тільки зовсім не спав. І вночі... непокійний був. Плакав.

Лобк. Плакав?

Ант. Атож. Дуже плакав. Я не трівожив його, не входив, в снігах, он там за польтерою стояв і слухав. І кричав. А, Боже, Боже! Сидить, отто, значить, тихо-тихо. Все нічого. Та раптом як закричить: «М-а-а-ма!» Та так же страшно та жалібно, як, бувало, хлопцям побачить щось страшне у темній комнаті. І зараз же сам себе другим, своїм, теперешнім голосом: «Що я, що я!» Один раз я ввійшов до його. Та тільки удаю, що нічого не чув, а так ніби зі сну щось почулось мені, чи не подати води. Щоб соромно йому не було. А другий раз так тільки в снігах покашляв, щоб голос людський подати йому.

Лобк. А... розмовляв?

Ант. З привидами? Розмовляв. Я їх жену: то закашляю, то ніби за чим увійду. Та це все нічого, а от що: пляшечка у його якась є, каламарчик такий манесенький. Все він його в руках крутить. Боюсь я, чи нема чого... недоброго в каламарчику тому?

Лобк. Нюхає?

Ант. Та от в тому то й штука, що не нюха, нічого. Тільки держить та дивиться на його. Задумается і довго сидить так, а потім знов крутить, дивиться, говорить щось про себе, а що саме, не дочуваю.

Лобк. Він у кишені в його?

Ант. Та де!—не в кишені. У столі. Це я теж добре закріпив. Все в стіл ховає. Міг би в кишеню покласти, пляшечка малесенька, ні, кожного разу в стіл. І ні разу не виймав пробочки. От у цім ящику. Замкнено.

Лобк. Треба вкрати, Антипович. Неодмінно!

Ант. Та як? Ключ треба підібрати. Або в його вкрати ключ? Я вже думав: уночі, як роздягнеться, візьму одягу й вийму ключ. Помітити, що пляшечка пропала? Помітити. Другу, таку саму підкласти з водою? Га? Так я думав.

Лобк. Правда, другу.

Ант. Не инакше, як другу. Тільки б найти таку саму, сходственну.

Лобк. Це найдемо. Швидче тільки, Антипович.

Ант. До ночі треба постаратися. Вдень нічого, вдень йому легше. Сонечко побачив, людей, собачок і зразу йому вияснилось. Веселіше й чай пішов пить. От тільки не поймаю я, Тимофій Наумович, на віщо він звелів не пускати до себе панночку Калерію Семеновну?

Лобк. Звелів не пускати?

Ант. А ні Боже мій! Дома, каже, говори нема.

Лобк. Був я оце в неї. Листа він їй написав. Ти одсилав?

Ант. Я, я!

Лобк. Прощається з нею в листі.

Ант. Прощається?

Лобк. Атож. Ну, ми з нею побалакали. Любить, видно, його.

Ант. Любить?

Лобк. Любить. Так не одійде. Не така. Сказала, що зараз приїде сюди. «Одвойовувать, каже, прийду!»

Ант. А диви! Одвойовувать? А що ж, Тимофій Наумович, і одвоює. Хто-хто, а вона може. І це ви правильно, Тимофій Наумович, що до неї. Йому, може страшніш усього, що од неї одказується. Це правильно. Е, вона воеводо! Одвоює!

Лобк. Так ти, звичайно, пусти, але йому щось вигадай.

Ант. Та й вигадувать не треба. Аби прийшла, аби побачив її. Чого ж так і боїться, щоб не впустили?

Лобк. Ну, а більше нічого?

Ант. Приказав по телефону Миколу Івановича, жениха, значить Ліми Тимофійовни для чогось визвать.

Лобк. На віщо? Не знаєш?

Ант. Не сказав. І Микола Іванович теж питали, на віщо. Ну, обіщали приїхать перед ніверситетом. Зараз, мабуть, будуть. Ну, і знов же Настя Тимофійовна хоче бачить Родю. Питала, чи встав. На віщо, не знаю.

Лобк. Не знаєш? У-у, поганка! Це вона, вона за все винна! Усе, за тим же! Йї діла нема, що людина гине, йї давай, йї. Ну, добре. Хай явиться сьогодні з вексялями! Кажу: гроші Родіоневі, він хазяїн. Так вона тепер до його. Через його на мене. Мати вже не...

Входить *Родіон*. Побачивши батька, говорить весело, безтурботно:

— А-а, батюку! Здоров, здоров! Дякую, що зайшов. Ну, як справа?

Лобк. Нічого. Ти як?

Род. Я? Я—чудесно! Знаменито спав, оце поспідав. Гулять піду, або на велосипеді махну куди небудь. А то Антипович мене тут зовсім заганяв своїм доглядом. Все підглядає, чи не закукарикаю або чи не літиму на стінку з піною в роті... Ну, ну, я жартую, Антипович. Я жартую. Я ж розумію: цілком натурально чекать від мене чого-сь такого після вчорашнього. Сам злякався вчора. Ну, як мама? Заспокоїлась?...

Лобк. Заспокоїлась.

Род. Ну, й чудесно. І не було чого хвилюватись. А що сказала, так це тільки добре. Принаймні, одної дурниці не зроблю. А ти мені гроші, батьку, все ж таки давай. Давай, давай.

Лобк. Хоч сьогодні.

Род. Дуже добре. Справи я все ж таки не покину. Та й взагалі усе нісенітниця!.. Ну, літи погуляти чи що? Ти куди? В університет?

Лобк. Ні, сьогодні не йду. Так вийшов... Входить Настасія. (Пильно вдивляється в Родіона) Можна? (Вгляд стриманий, похмурий).

Род. Можна, можна! Здорова, Насте, здорова!

Наст. Можна тебе на хвилинку?..

Род. Хоч і на десять, Насте. До твоїх послуг. Секрет, чи й при батькові можеш?

Наст. При батькові навіть краще.

Род. Тим краще, коли краще. Про гроші балачка буде? Так?

Наст. Про вексель. Попрохай батька підписати вексель.

Род. Таки хочеш іти до його?

Наст. Хочу. Іншого виходу нема. Попрохай батька.

Лобк. (Встає, ходить, понуро мугиче).

Род. Та невже іншого виходу немає? Жаль мені тебе, Насте. Нічого ж не вийде з цього.

Наст. Я грошей не прохаю. Тільки вексель підписати.

Лобк. Це все одно.

Наст. Ні, не все одно. Я не піду вже від його. Розумієш? Не піду. А вексель тільки в тім разі пред'явить, коли піду.

Род. Та ти ж сама казала, що він примусить тебе піти. Таке життя тобі зробить, що не видержити і втічеш. І вийде те саме, тільки гроші пропадуть.

Наст. Не втічу! Не втічу, бо сама йду до його, по своїй волі, свідомо. Знаю, що йду на розпяття, як ти колись сказав. І через це не втічу. Хай робить що хоче. Коли знатиму на віщо робить, мені легше буде... Родіоне, ти повинен мене зрозуміти, ти ж стільки говорив про дітей. Для сина йду на розпяття! Він же погубить його. Хай мое життя гине, а не дам хоч дитину загубити!

Род. Підпиши, батьку.

Лобк. (Не відповідає, мугиче).

Наст. Кажу, грошей не прийдеться платити, Знаю, на що йду. Знаю навіть, що буде гірше, ніж було. Але не втічу! Та повірьте ж ви мені, повірьте муці моїй!..

Род. Підпиши, батьку! Підпиши.

Лобк. Підпишу.

Наст. Слово?

Лобк. Сказав,—підпишу. Якого ще слова?

Наст. Добре. Дякую, Родіоне. Прощай (Протягає руку).

Род. Бувай. здорова, Насте. Бажаю тобі. Просто до його йдеш?

Наст. Так. До його. Спасибі. Прощайте. (Виходить, тримаючись рівно, урочисто суворо).

Род. (Дивлячись їй услід) Дійсно, як на розпяття пішла.

Лобк. Ну, я теж піду.

Род. Чекай, разом вийдемо.

Лобк. Мати хотіла до тебе зайти. Підожди її. Потім підеш. Зараз має бути.

Род. Ну, добре. А ти куди поспішаєш?

Лобк. Невеличку справу тут маю. Хутко прийду. Бувай! (Іде в сіни).

Род. Швидко приходь! Бувай!

Лобк. Антипович!.. Сказати треба... (Видко, як у сінях щось говорить Антиповичу. Той хитре головою).

Род. (Наспівуючи та посвистуючи бадьорячись, ходить по хаті! погляда в вікна, переставля меблі).

Швидко входить *Прокопенко*. Прямує до Родіона, весело посміхається.

Род. Кіля?! Калерія Семенівна?!

Прок. Доброго здоров'ячка! Не ждали? Думали, так я вас і послухалась? Ну? Руку давайте! Ач який! (Гладить його руку, пригортає її до грудей). Ну, чого так дивитесь? Думаєте, вашого Антиповича злякалась? А як же! Взяла та й ввійшла. Бо маю повне право! Ну?

Род. На віщо?

Прок. Бо хочу! Хочу, от і все!

Род. Я ж писав...

Прок. А я читала! Прочитала та зараз же й пішла. Добре зробила? А писали ви дурниці. Чи той, простіть, любий, хороший, я не так сказала. Писали ви неправильно, під першим вражінням. І я розумію це. Але не згожуюсь, розуміється. Та ви й самі вже, напевне, так не думаєте. Розходитеся нам нема ніяких причин. Рішуче ніяких. А навпаки, розумієте: *нав-па-ки*.

Род. Ну, що ви! що ви! Не треба цього казати, не треба! Не треба, не треба, Кілю, ради Бога! Дуже добре, що прийшли, але більше нічого не треба.

Прок. Та через що не треба? Через що? Вчора треба було, а сьогодні ні? Треба й буду.

Род. Та хоч через те не треба, що я вас не люблю.

Прок. (По мовчанню) Ви мене не любите?

Род. Так, я вас не люблю. Сеї ночі я це виразно зрозумів і побачив. Не люблю.

Прок. (Сміється) Ух, як злякав! А коли ж ви розлюбили?

Род. Ніколи не любив! Захоплювався, як говориться, це так, але не любив. Серйозно кажу. Вибачте за щирість.

Прок. Охоче вибачаю. Але вибачте й ви мені за щирість, Родіоне: ви брешете. Але цього не треба, нема для чого.

Род. Ні, не брешу. Любити можна те, що *знаєш*. А я вас не знаю. І не хочу узнать. Не хочу.

Прок. Через що?

Род. Через що? Я вам писав. Через те... що нема для чого.

Прок. Але ж нічого того, про що ви писали.

Род. А ви звідки знаєте?

Прок. Знаю. Про ваш стан давно знаю, про ваші галюцінації,—так, навіть про галюцінації знаю!

Род. Про галюцінації?!

Прок. Атож. Антипович мені сказав. Я теж знаєте, не дурна. Я збирала про вас відомости перше, ніж згодитись узнавати вас тут.

Род. Неправда. Вчора сьогодні це взнали. І з жалости говорите.

Прок. З жалости до кого б то не було я не маю бажання губити себе! З'яйте це. Ог дістала і від Гордого листа. Пише, що коли не відповім йому згодую, застрілиться. А я навіть зовсім забула відповісти, хоч вірю, що він може зробити цю дурницю. І відповім, що не згожуюсь, хоч мені й жаль його. Ну? Жалість? Чого ж до вас така, а до його така жалість? Згожуюсь, хоч мені й жаль його. Ну? Жалість? Чого?

Род. Де цей лист?

Прок. Не вірите? (Виймає з торбинки листа, розгортає, дає) Ог, читайте: «Чкаю відповіді. Вчора розумієте, що після цього листа, я *мушу* себе вбити. Врятувати мене може тільки ваша згода. Ваш О. Гордий». Ну?

Род. (Ослаблено сідеє) Але ж через що?!

Прок. Що «через що»? Через що до вас не те, що до його?

Род. Так. І чому сьогодні? Вчора ж ще не було?

Прок. Не знаю,—може й було. Повинно було бути. Але сьогодні після вашого листа, я зразу зрозуміла, що... ви—*той*. Зрозуміла через те, що ви в небезпеці. Не жалість, а небезпека. Розумієте? І коли я побачила вас у небезпеці, я почула такий жах, таку тугу за вами, так уся всередині беззвучно закричала, що... що ніякого сумніву у мене не може бути. Ви—*той*. Ог і все.

Род. (Схоплюючись) Не треба так говорити! Не треба, не треба! Та ви ж цими словами страх що робите зо мною!

Прок. Я роблю те, що каже мені моє велике чуття до вас, мій біль, моя — любов.

Род. Мовчіть! Та мовчіть же!!!

Прок. Та чому мовчать?! Чому?!

Пауза.

Род. (Тихо) Та тому, що я тепер мушу вбити себе! Мушу. Чуєте? Жити тепер я вже не можу. Розумієте ви це?

Прок. Вбити себе?! Тепер? Іменно тепер?

Род. Так, іменно тепер... Іменно тепер. Поки я не знав, що ви мене... що у вас є чуття до мене, я... я міг жити. Як небудь, але жить. А тепер... А тепер хіба можливий наш союз, про який я стільки... Союз рівних, творящих, бу-

дуючих свою любов, свій шлюб? Хіба це тепер можливо? Яка ж тепер рівність, творчість, коли буде страх, жалість, брехня кожну хвилину. Та це ж буде те саме розп'яття! Господи, як же мені жити тепер?! Як? Де взяти сил жити і знати, що ви... що я... Кілю, благаю вас життям своїм: допоможіть мені! Поможіть, скажіть, що ви не любите мене, що з жалости, що я гідкий вам, що я... Ну, скажіть, скажіть! Я не ображусь, мені буде боляче, але легше. І я буду..., я зможу... Кілю, як ви не розумієте, як не розумієте?!

Прок. Родю, дорогий мій!..

Род. (Скажено) Мовчіть!! Не смійте так говорити зі мною! Дегенерат я, а не Родя!

Розумієте? Жаліть мене прийшли? Рятувать? Від чого рятувать? Коли вам *по людськи* жаль, то вбийте мене! От, жалість, так!.. Та я ж і без вас подлий, і без вас! І без вас я вже брешу собі, ховаю правду. (Кричить:) Я—божевільний! Чуєте? Божевільний, наслідственно хворий! Усі мої екстази, підняття, безсонниці — хвороба, а не... (сміється) —любов. Я думав—любов! Ніякої любови мені не треба тепер! Нічого не треба! Край всьому... І я, і я, виявляється, всього-на-всього паршивий дегенерат! А я хотів творити життя, любов, сімью... Я! Я?! Хотів родити «сильних, здорових, нових» дітей!.. Ви! Розумієте ви, на що ви могли наскочить? Га? Почуваєте ви цей жах? Га? І розумієте ви, на яке злочинство ви тигнете мене? Розумієте?.. Ідіть звідси! Ідіть швидче! Швидче, швидче!

Прок. (Спокійно) Ні.

Род. Ні?

Прок. Ні.

Род. А чого ж ви хочете? Мучить мене?

Прок. Щоб ви спокійно вислухали мене.

Род. А навіщо мені спокій?

Прок. Щоб розуміти.

Род. А розуміть на віщо? На віщо ме... Що це? Чуєте?.. Гомін якийсь... Ніби крик юрби.

Прок. Я нічого не чую.

Род. Так?.. Умгу!.. Значить, це я чую. Добре. Слушайте: ну, чого ви хочете од мене? Щоб я став падлюкою? Поганим боягузом і злочинцем? Так? Чекайте! Ви хочете переконати мене, що я не хворий і маю право родити... дегенератів? Так? І це ви, ви хочете?! Ідіть до Гордого, до Вукула, до кого хочете, але звідси тікайте. Чуєте? Ви ж розумієте, що мені треба спершу падлюкою стати, а потім бути мужем і батьком. Розумієте ви це?!

Прок. Ні, не розумію. Не розумію!! Я тисячу червонопиких здоров'яків не візьму за одного такого хворого, як ви! Ви це розумієте?? І як ви можете говорити все це? Як смієте? Хіба я похожа на тих, яких беруть заміж? Хіба я сама не знаю, на що іду? Хіба я сама не вибіраю, не

шукаю, не оцінюю? Хіба я не хочу чесно й свідомо родити дітей?!

Род. Так. І от через те, через те ви й повинні..

Прок. Так, через те я й кажу вам: хочу вас! Правда, буде й страждання, і страх, і тривога, але хіба щастя в безхмарності, в задоволеному хрюканню? Та ми ж творити його будемо, згадайте! Ми самі будемо робити наше щастя! Брехать? На віщо нам брехать? Хіба ми не досить сильні, щоб казати правду одне одному, яка б вона не була?

Род. Тепер, може, й сильні, а потім? А потім, коли я почну слабнути? А я ж неодмінно почну, неодмінно! Коли достро не заслабну психично, неодмінно! Буду нікчемним, слабосилим. У мене перед очима приклад: Олімпіада. Шість років тому це була добра, чула, смілива дівчина, революціонерка. А тепер? Тепер—це обидчива, зла егоїстка. І мені ясно, через що така зміна. Оце саме мусить бути й зо мною. Необхідно.

Прок. Та чому необхідно?

Род. Господи! Та кажу ж вам: я—психично хвора людина. Вдумайтесь же ви в це! Я ще тверезо думаю, але божевілля вже живе в мені. Уже є воно, є, я почуваю його всією істотою своєю, я жду його. От я балакаю з вами, а сам уже прислухаюсь, як воно підкрадається до мене. От-от і в сю мить по мені йде хвиля жаху. Мороз, мороз... от тут, по руках... Уночі сижу і раптом хвиля котиться, котиться, ось-ось щось лусне в голові і мозок мій розіллється вогнем божевілля... Хіба я цього не помічаю?.. Бачите, зблідли? Бачите?

Прок. Ні, я нічого... Я тільки...

Род. А що ж далі буде? А галюцинації? Дідок мені з'являється. Маленький, сивенький, з гострими, от такими губками... (Кашляє, поспішно хапає за руку Прок). Нічого, нічого... Мороз іде по тілі, але він не явиться. Він з'являється, як я сам. Сидить і посміхається, хитро, наскудненько, ласково. І не так сам він страшний, як чекання його, як той, мент перед тим, коли він з'явиться. Жах, дикий, іменно—божевільний, кричущий обхоплює. Це страшніш усього. От я вже боюсь, боюсь, що він прийде! Кілю, я боюсь! Він тут, він зараз...

Прок. Родю, Родю, нічого нема! Родю, дорогий!..

Род. Кілю, спаси мене! Він ззаду, він ззаду... (Кричить:)

А-а-а!!

Прок. (Обхоплює його голову, тре виски, цілує) Родю, Родю, не треба!

Род. (Зразу опадає, немов очутившись від власного крику) Фу, що це зі мною?! (Встає, ходить) Господи, яка гидота! Простіть, Кілю. Цього не повинно було бути, я міг утриматися...

Прок. Сядьте сюди. У вас попсовані нерви і більш нічого. Я сама могла так само закричати,

як ви. Та трохи й не закричала. Нічого дивного нема: кожний закричить, як почне розмальовувати. Не треба насамперед думати про це. Не треба.

Род. Так, коли не думаеш... (Задумується).

Прок. (Бере його руку) Треба тільки полічитися та й годі. Давайте поїдемо за кордон, поживемо десь в здоровій місцевості, спокійно, тихо і нічого не буде. Правда?

Род. (Сидить, стиснувши голову руками, не чуючи)

Прок. Правда, Родю? Слухай, любий, хороший мій. Слухайте, що я вам...

Род. (Раптом, буйно схоплюючись) Так ні ж! Ні! Цього не буде! Не скоряюсь! Чуєте: не скоряюсь! Кілю, хочете бути моєю жінкою? Хочете?

Прок. Хочу!

Род. Не боїтесь родити зі мною дітей? Ні? Я той? Той? Твердо вірите в це? Не боїтесь?

Прок. Нічого не боюсь!

Род. І не бійтесь! Не бійтесь, кажу я вам. Я-як?! Маючи свідомість, волю, маючи цю колосальну силу, ми можемо чогось боятися?! Нічого не боюсь! Не вірю! От стіл, вікна, дерева, небо! Ось та, яку я люблю. От же мої думки, чисті, ясні, здорові. В чому ж річ? В чому? Ні, годі! Годі! Більше про це не думати. Так? Давай балакати про щось інше.

Прок. Так, так, про інше. Слухай, на віщо ти хотів сьогодні бачити Миколу Івановича?

Род. Миколу Івановича? (Зразу хмарніє; мовчить; понуро:) Хочу сказати йому, що Олімпіада хвора і що він не повинен женитися з нею.

Прок. Та-ак?! Миколі Івановичу Голубцю, ти хочеш це сказати? (Сміється) Ну, знаєш! Голубцеві він хоче казати такі речі! Та хіба йому сестра твоя чи діти потрібні! Та це ж найнаскудніший з доцентів, кар'єрист і підлиза. Всі студенти кажуть. Дай ти йому спокій. Не до таких треба звертатись.

Род. Та невже він такий?

Прок. Препоганий суб'єкт!

Род. (Хмуро) А він прийде. Що ж я йому скажу, для чого прохав зайти.

Прок. От дурниці! Скажи, що хотів сказати одну річ, та потім рішив, що він не вартий того. Та й край.

Род. (Сміється) Так і сказати, що не вартий?

Прок. Так і скажи.

Род. (Глибоко зітхаючи) Кілю! Невже помилювання? Га? Невже? У мене в сю мить такий стан, який, мабуть, буває у присуджених до смерті й помилюваних. В перший час помилювання. Ще стоять в душі тіні жаху, ще все пам'ятається, але вже й спалахує щось ясне, яскраве. Знаєш, Кілю, поїдемо кудись, де багато-багато сонця. Кажуть, в Єгипті чи в

Алжирі воно завсігди є. Добре? І будемо жити. Тільки дітей у нас не буде, поки все не стане ясно-ясно. Так? Так?

Прок. Так! Ми зробимо все, що в нашій силі.

Род. Чудово! Ідемо (пауза) Страшенно дивний стан весь час: я ніби трісочка на хвилях. То зносить угору, на самий гребінь і все блискає в душі, кричать від радості хочеться. То шпурляє тут же вниз, в сіру ковбаню. От і в сю мить. Уже туга. Страшенна туга! Слухай, Кілю, а чи не легкодухість це? Не підлота моя, що я згожуюсь? Уступка ж, уступка! Ця ж не те, про що я мріяв! Я ж брешу собі! Га? А це ж найстрашніше, коли брешу собі. Краще смерть, ніж брехня собі! Краще вбити себе, ніж... Кілю, я ж брешу, брешу! Га?

Прок. Родіоне! Ти що обіцяв? Годі. З тим усім покинчено. Держись на гребіню. На віщо ж воля у тебе? Родю!

Род. На гребіню? (Обнімає) Спасаетш? Спасаетш мене чи сама віриш? Віриш?

Входять Голубець і Ліма.

Род. А, Микола Іванович!.. І Ліма?

Прок. Родіоне, не треба! Добре? (Виходить наліво, киває головою гостям).

Гол. (Ввічливо) Виконую обіцяння, Родіоне Тимофійовичу. Я люблю точність. Моє поважання!

Род. Дякую. Сідайте. Але я..., знаєте. Я, власне, прохав вас самих зайти... Та й річ, про яку я хотів говорити, вже не... Вибачте, Миколо Івановичу, я сьогодні трохи... той...

Гол. Я розумію, я розумію. Будь ласка.

Ліма. Чого мадемуазель Прокопенко втікла?

Род. (Сидить похмурившись, думає, не чує її) От що, Миколо Івановичу... Я хотів з вами побалакати на таку тему... Лімо, ти не можеш вийти на хвилинку?

Ліма. Ні.

Род. Чому?

Ліма. Я можу знати все, що торкається мого будучого чоловіка.

Род. Звідки ж ти знаєш, що це твого мужа торкається?

Ліма. Чую. І маю право знати все.

Род. Ах, зараз же це «право». Ну, коли право, то прошу! От що, Миколо Івановичу... Лімо, виїди, я тебе прохаю!

Ліма. Ні! Але коли ти...

Род. Добре! Для тебе ж буде корисно. Прошу. Вам, Миколо Івановичу, відомо, що у нас погана наслідственість.

Гол. (Встаючи) Ви про це? В такому разі не турбуйтеся, Родіон Тимофійович: Тимофій Наумович сьогодні все мені сказав. Я лишуюсь при своїому. Ця справа ні трішки не мінє.

Ліма. Яка наслідственість? Що таке?

Гол. Нічого, Лімо. Потім я тобі поясню. Дуже

вам дякую, Родіоне Тимофійовичу. Це все, що ви хотіли мені сказати?

Род. Так, це все.

Гол. (Лімі) Бачиш, нічого небезпечного і протизаконного нема. Вона боялась одпустити мене самого, думала, що ви будете запрошувати мене в нелегальне товариство. Ну, до пряминого побачення. Я поспішаю.

Род. (Посміхаючись) До побачення. Значить, вас це не турбує?

Гол. Родіоне Тимофійовичу! У кожного своя наслідственість. Я трохи знайомий з єшим відношенням до цього питання, але не хожу його... занадто, як би сказати, експансивним. Бувайте здоровенькі!

Ліма. Всього доброго, Родю. Як ся маєш?

Род. Бувайте. Дуже добре себе маю.

(Виходять)

Род. (Швидко ходить по хаті, потім кличе) Кілю!

Прок. (Входячи) Ну, що?

Род. (З існо сміючись) Нічого. Сказав. Але він не б'ється. Він цілком свідомо готовий засмічувати людськість своїми діями. Не злочинець? Ні? Спокійно й безжурно. Ради якогось десятига тисяч рублів. А сам писатиме статті і читатиме лекції про добро, правду, Слінсу, Кан'а, красу, справедливість. Та яка ж правда й добро можливе, коли ми, падлюки, засмічуємо життя? Ми даємо людськості дегенератів і тут же гаряче балакаємо про красу, правду, справедливість! А я? А я сам? Не такий же хіба? Ні?

Прок. (Сильно, гнівно) Ні!! Чуєш ти: ні! Ти хочеш бути инчим, а ці не хочать! Годі!.. Ти сам разураз казав, що в цьому вся ріжниця. Годі, годі! Я не хочу більше. Ти дав слово. Не думай і не говори про це. Я сказала Каті, щоб вона нікого не пускала. Я хочу побути з тобою без цих візитів. Добре? Ходім, сядемо... Ходім. Сядемо, поговоримо. От так... Ну, посміхнись і годі. Дивись: сонце яке! А в егіпти? Га? Подумай: беремо паспорти, їдемо по чужих краях, городах. Що дня разом і серед усього світу. І ти мій, мій, мій без кінця! Всесь мій! (Обіймає, цілує) Мій!

Род. Кілю! Кілю! Що ти робиш зі мною? Що ти робиш зі мною?

Прок. Люблю тебе! Чуєш? От і роблю. Люблю, люблю! І нікому не віддам! Нікому, нічому, ніколи, ні за що!

Род. (Раптом обнімає її бурно, жагуче цілує. Потім спускається перед нею на підлогу і жадно цілує ноги, сукню, коліна, руки, хустинку).

Прок. (Заплющивши очі) Так... Так... Так... Так...

Род. Моя?.. Моя?..

Прок. Твоя! Вся, вся твоя! Нікуди не піду! Ні на хвилину! Чуєш? Чуєш? От, зараз посилаю Катю за своїми речами. Хай все кладе в купу, і хай в скриню й везе сюди. Я ні на мнт не піду згід'и. І зараз же, зараз негайно! Де в тебе чорнило? Записку хазяйці! (Біжить до столу)

Род. Потім, Кілю, потім! Іди до мене.

Прок. Ні! Я хочу бути тут уся! Щоб нігде ні частинки мене не було! Тільки з тобою! Іди сюди.

Род. (Підходить)

Прок. (Пише й говорить) «Прошу подателю цієї записки видати мої речі. К. Прокопенко». Та й усе. Здивується, але більше писати зараз не можу. Не хай!.. Тепер до Каті! Хай негайно іде. Негайно! (Вибігає наліво)

Род. (З посмішкою ходить. Зупиняється, думє. Лице здригується мукою, одчєм. З жахом виригується:) Ма-а-а! (Злякано зтихає, озирється й ніби щось одгортає од голови руками. Потроху затихає, сідає й сидить задубіло. Помалу підводить голову і вмить зо всіма силами б'є себе рукою по лиці) Падлюка!! Падлюка!! (Схоплюється, напівбожевільно, скажено) Ні!.. Ні, ні, ні! (Хапливо, що хвилини озирючись на двері, одмикає шухляду столу, виймає калемарчик, одкубрює його, не перестаючи бурмотіти «ні, ні, ні, ні».)

Входить *Прокопенко*.

Род. (Озирається).

Прок. (Побачивши його лице, кричить) Родю!! (Кидється до його)

Род. (Схоплюється на ноги, кричить) Ні!! (І випиває. Робить не то здивовано не то з жахом «А?» і падає на підлогу).

Прок. Родю!! (Сіпає його, термосить) Анти-и-пович! Антипович!

Антипович. (Вбігає з запискою в руці.. Спочатку з жахом скрикує:) Ой! (потім довго кричить: О-ой і кидється до Родіона)

Прок. (безсило пускається на підлогу біля Родіона й ридає).

Завіса.

В. Винниченко.

1. Осіння ніч.

Втомилась я... Тебе я довго ждала...
 Ти не прийшов... І не прийшов ніхто...
 Осіння ніч пісні мені співала,
 Осіння ніч дивилася в вікно...
 І часом хтось з'являвся чужий до мене
 Казати щось, питатися ідй:—
 Яких ідей?—Я більше їх не мала
 І в самоті від смутку знемогала...
 І не знайшлося нікого хто би руку

Мені простяг в самотности моїй,
 Поглянув хто б—на мого серця муку
 І дух зогрів би в темні олій!..
 А темна ніч все ближче підступала,
 І вітер вив і сердивсь в димарі;
 В душі конали спомини старі
 І смертю їх сама я умирала...
 Христя Алчевська.
 23, XII, 1916.

2. В присмерках.

Береза осіння,
 Береза пожовкла,
 Над нею згасєнне
 Журливого дня —
 Край ліса в тумані,—
 Останє прощєє
 Полянки лісної
 З промінєм життя;
 Пригаслая далеч,
 В чірні тини,
 З мовчаний смуток
 У серці моім —
 І осінь б.з сонця,
 І осінь без зміни
 І зрубаний ціліс

У горю німім...
 Ні згука над лісом...
 Бєгатє забутє
 Щє тлієтьє тихо
 Як спомин якийсь
 Де стежка самітня,
 Вузьєнка і сіра
 У далеч німую
 Із ліса бїжить...—
 Зснули всі думи,
 Зснули бажання—
 Як ліс той осінній
 Душа моя спить...
 Христя Алчевська.

30, XII, 1916 р.

3. Ad astra.

О, я вірю:—сонце встане
 І наш край озолотить,
 Усміхнетьє ранок ясний
 Нам із неба мов дитя.
 І розвіютьє тумани
 І вквітчєтьє життя
 С ітлом, барвами, росєю
 І здивує всіх красою!..
 О я вірю,—прийдуть весни
 Тиховійні і для нас:—
 Будуть співи мельодийні
 Р.нок духа зустрічать
 Будем ми борців за волю

В-ранці славою вінчать—
 Наче та зоря рожева
 Зійде доля полуднева!
 Південь духа злототканий
 Вирве нас з лабетів тьми,
 І у вищім розумінню
 Ми поробимось людьми,
 Щоб в обіймах сонця, неба,
 В високостях десь буять
 І мерців, що досі сплять,
 Закликає з низин до себе!
 Христя Алчевська.

30, XII, 1916 р.

4. Весняна думка.

Чи ти думаєш про мене?
 Ой, як би ж то!
 Може й так...
 В мене в серці май співає
 В полі десь шумить байрак:

Все про тебе, все про тебе...
 Наче інших
 Мрій нема...—
 А як гарно днесь на дворі—
 Всюди—справжня весна!

Чи ти думаєш про мене?

Ох, не знаю...

Може й ні...

От як любо жайворонки

Тонуть в синій далені:—

31, XII 1916 р.

Мов вони до тебе в далеч

Полетіла б

Я сама!...

А як гріє душу сонце...

Ой як лащитья весна...

Христя Алчевська.

В запаснім батальоні.

I

За порогом казарми вдарило важким духом людського поту, гнилих солом'яних устілок, спітнілих онуч, дьохтю й інших салдатських пахощів. Сонце в казарму ледво прокрадалося крізь замурзані шибки. В сутінках не то пари, не то куряви сіріли заляпані й облупані стіни, бовваніли довгі нари, жовтіли над нарами брудні рушники. На підлозі чорніли плями харкотиння та плювак, сіріло сміття, а коло діжки з водою розляглося чорне море. Під ногами хрумтів пісок та розминався намул.

Одним словом, було темно, брудно й невесело. Несвідомий смуток і острах обгорнули мене, коли я переступив той поріг...

Через усю казарму провели мене в канцелярію. Там записали, хто, я, звідки, чим був до мобілізації, призначили в 1-й звод 4-те одділення та й передали на руки зводному Цибові.

Циб був типовим українським дядьком. Присадкуватий, кремезний стояв він на своїх ногах, як на розсохах. Закаблуки його ніколи не знали, що то воно означає «вместі» і завше розбігалися світ за очі. Висока сива смушева шапка стояла на голові рівно, по-запорожськи, а не по-сучасному. Вона мов жива сама ходила по його голові: моргне бровами вниз—насяде на ніс, кивне бородою вгору—лізе на потилицю.

З під цієї шапки стирчало два куці густих брів, а з під брів, посьміхалися добрі сірі очі. Шинеля на Цибові стояла, як добра хазяйська свита: спереду підтикана, а ззаду рясно зібрана в пояс і попущена аж до самих п'ят.

Ходив він повільно і так твердо, що на підлозі лишалися сліди широченних підшов підкованих силою цвяхів.

Говорив повагом, а команду давав голосно, розбірливо й урочисто мов козацький отаман. В рівнім спокійнім голосі чулося тепло батьківської ласки й жалю.

Циб підвів мене до нар, одвернувся в бік і не то для мене, не то «для закону» пробубонів: «Оце буде ваше місце... Ото й матка вам»—махнув бородою на рогозову матку, що скочена лежала на нарах: «А скриньку покладіть під нари... На нарах нічого не дозволяється... тільки матка... Як тре що, то мене спитайте!»

Оглядаючись, щоб не замастить свого нового пальта, я сів на «своє місце» й почав разглядать «нову квартиру». То була довга хата, сажнів 15 х 3. Стеля вся почорніла й полупилася.— Вікна заплакалися. Стара підлога вшикарбалася вдовш і впоперек. Брудні стіни з чорними патьоками полупилися й потріскалися. Подекуди виглядали ребра—планки. Вдовш казарми посередині був прохід, а по б'оках стояли в два ряди довгі нари з верхкових дощок. Не збиті, не припасовані, навіть не обстругані, чорні аж блискучі. Од бруду дошки ті лежали просто одна попри другу на дерев'яних козлах. Як хто сідав на нари, всі дошки ворушилися мов довжелезні клавіші величезного роялю.

В той день було свято, й муштра не відбувалася. Салдати никали по казармі, писали листи до рідних, латали одержу, грали в карти, в шашки або просто лежали на нарах і крадькома смоктали з рукава цигарку, а дим пускали крізь щілини під нари.

Я сидів і отупіло блимав очима по казармі. В голову тислися невеселі думки. Сум в'язнув до душі. Немов чиясь жилага рука слізно стискала за серце. Здавалось от-от не стане чим дихать. Обважнів весь, як камінь. Не хотілось і пальцем кивнуть. А тут кілька салдатиків підступило з звичайними запитами.

—Скудова земляк?—кинув звисока як ласку молоденький натоштаний ефрейтор.

—З Подолі!

—А! земляк!—Обізвався високий Гвардіонець: так і ви з того подоля, де пироги родяться в пахі; а люди коло монополі.

—О! то це тепер Подолія обезлюдіє, бо моно-

польки позачинено!—Засьміявся веселий чорнявий москалик.

—Ти ж з яких будеш?—Знов кинув ефрейтор, випинаючи в гору басончики.

—З учителів!

—А!—мугикнув з погордою: у міня так було много... Некотриє вже прапорщиками... Благодаря не—раз... Спасіба,—говорять—товмач, що в люді вивел.

...Один бил такой, что й у чинах состоял... Сергієнко... Коллежский регистратор. Всьо-рамлю, как прапорчик: одна звьозdochка, только гражданская. А я йому в зуби не смотрел... Ого! Одного разу так плакал од міля!.. Удівительной бил чолозек. Не вмел скоро повертаться з винтовкою, так я приказал держать йо «на вісу» держал он, держал—а слабосилой бил—да й починсе спускати. Я йому «поддал» раз (махнув кулаком знизу вгору й зареготав)—спускае: другой—подержав трохи, руки затремтєлі і знов спускае. Я до нього значить, зціпивши зуби, штоб підмахнув рукою, а в нього вже слъози на оч х, только кап, кап, кап, на гвинтовку. Как биб. А взрослой уже бил... тьху! Виругался я только да й пошел. Баба, а не сідат!

—Чи й він тебе благодарить за науку? Запитав гвардіонець.

—Не люблю, кади емешуються не в свойо дело! буркнув товмач. А что эго у тїбя за звьозdochка?—показав на петлички моеї учительської тужурки.

—Такий чин носю!

—А какой же это саме?

—Надворний совітник!

—Той, з яким на дворі совіщаються, а в хату не пускають!—Засьміявся котрийсь з боку.

—А ти, дурак, зубов не скалі!—визвірився на нього товмач: «Его таксе названіе чина. Скажемо от—эфрейтор! что оно означает? Нічево?

А чив! так і ео!

—А еже ні на всенна званіе, то какой би, скажем бил?—звернувся до мене.

Щось трохи повище капитана чи що!

—А его болшой, брат, у тїбя чин. Болшой!.. Но только у нас он ні к чему—повів носом по під стелю. От я только ефрейтор—випнув груди,—а как загну тїбе, так должен молча слушать. Да! Большое дело военное образование. Чго я примерно бил до военной службы? Простей хохол, как і все. А военную науку в учебной команде пройшол і тепер—эфрейтор! Эго не какая нібудь «серая порція». Загну тїбе такої, что только носом закрутїш, а должен смолчать. На то старший називаюсь. Ну, да его только к слову. (Поляпав мене по плечі) Мл тоже знаем, с кем і какое обращение имєть. Притїснять не будєм. А там скоро призведем до вьсего, облагоразумимо то й гайда в прапор-

щики. Тепер это дело выгодное... Ви ж у какой школе обучали? В сельской?

—Ні, в городской, чотирьохкласовой!

—Ага!.. А граматіки усяки знаете?

—Трохи!

—Да! Это не то, что какой нібудь дисциплинарный чи инчий какой устав! Гражданская наука льогкая!

—А что ви нам за новости принесли з волі? підсунулся під вухо сусід.

—Я вже давно з волі?—Що кажете?—голосно перепитав, підсуваючись ближче.

—Давно, кажу, з волі!

—А де ж були?

—В госпиталі.

—Де?

—В госпиталі,—відповів голосніше.

—На «воспитаніі»?—Не вгавав сусіда.

—Еге ж.

—З чим?

—З очима.

—І не помогло?

—Ні!

—Огак і я! Погано чую, а до дому не пускають! Зовсім оглохну!

—То добре, обїзвався гвардіонець: не чути-меш, як кулі гудуть, то сміливо в отаку йти-меш.

До гурту непомітно підсунулся Циб і мов про себе запитав: «А що там про замирєние бубонять?»

Спитав і одвернувся в бік наче б то його це й зовсім не обходило.

—Нічого особливого. От що в газетах пишуть, про те люди й бубонять.

—Одні, значить, брешуть, а другі підбріхують.

—Та щось на те похоже!

—А буде воно, чи як!

—Та Господь його видає!

II

Стомлений дорогою та новим оточєнням хотїв одпочити аж он як, а москалі все чїплялися то з тим, то з тим. Насилу будїлі як одговорився й роскотив мерщїй матку на нарах та й простягся.

Взяв у руки куплені по дорозі «Пісні Полтавщини», почав проглядать їх.

Як же гарно лежиться! Солодка втома розливається по жилках; тіло мліє; очі злипаються. От-от засну солодким сном!

Коли чую—хтось штовх мене під бік. Я лип очима—Циб стоїть надо мною: «Скотїть матку.. в день роскочувать нїззя»!

—Ех, чи не мат-тері його всячина! Як же ловко на сон закацюрилось, а тут—на, вставай!

А вставати не хочеться, не хочеться! Однак нічого не вдїеш; мушиш вставати: «Нїззя» так «нїззя». Скотив матку й ліг на голі дошки.

Та вже не те: тільки хто на нє рє х повернеться, сяде чи встєне, «клязіші» служють просто по ребрах. Щѣб одпочать од такого «спочинку» мушу вирушати, на двір проходиться, розіміять потовчені кістки.

Але тільки ступив за поріг, як там дневальний: «Покажи увслыитсї ну запіску!»

— Нєма!

— Ну, то геть назад. Так нізя!

Чи не капосне «нізя», і тут нє йшло.

Пригадав св. письмо: «як були ви малі, то ходили сами, куди хотіли, а як прийде старість, то поведуть вас не туди, куди хочете, і не тоді, коли побажєте! Зітхнув, згадав ще для бєдьорости спартаців тєй посунув мовчки в казарму.

Атам уже мое місце оточила юрба салдатів. Спинаячись одно другому на плечі, заглядали вони до середини, де котрийсь із москалів лєд во розгризав літери й перекручує в українські слова на московський лад: «пу-у-у-сті ме-е-не, пу-сті мене; мо-о-о-я ма-а-а-ті, — моя маті».

Ясно, що мої «пісні» пішли в діло.

Я їх покинув на нарах, а казарма скористувалась комунальним правом і взялася їх читати.

Нікому й на думку не спало спитати мого дозволу; ніхто навіть не озирнувся, коли я надійшов до гурту, і так думаю, що ніхто б навіть і не оглянувся, як би я сказав, щѣб оддали назад книжку. Роспоряжались як своїм власним. Ну що ж? Щастя, Боже.

Та не «маті», а «маті» — нетерпляче поправив хтось із гурту.

Читака наново провів пальцем по слову розжував його єдруге і сємоедоволсно підняв голову: «коли не знєєш то не вчи! Тут, написано «маті!»

— Та брє! — не повірив перший.

— Брєши ти з собаками! Подивись! Виставив на показ книжку.

Кілька голєв устромили свої нєси в книжку, помазали непевне слово пальцями по «ма-ма-м»-коли над ним і вирікли: «справді» «маті».

— Так що ж воно за книжка? — обурився перший: не то по нашому, не то по руському. Лихий його й розбере!

Тут я вже став йому до помочі: «ця книжка написана по-нашому, по-українському».

Гурт озирнувся на мене. Вимірив очима зверху до низу, чи путне що говорить, і мовчки одвернувся.

— Цю книжку — сказав я — треба читати трохи не так, як руське письмо. Оцю літеру (просунувся в середину й показав на «л») треба вимовляти, як руське «єри». От воно й вийде по-людяному: «пусти мене, моя маті», а не «маті».

— А бач! — Зрадів перший москаль: я ж казав, що треба читати «маті»... Я чую, що воно щось не так. А він навчився грамоти тільки по коліна

та й перекручує слово на Бог знєє що. Та ще й не слуха, коли йому радиш як слід.

До всього треба вміть ярміз добрати! — сказав хтось з гурту.

— Не вміє, не вміє! — образився читака: «а ти вмієш?»

— Я... я... — замикався перший.

— То-то бо й є! Хто ж його знєє, що воно по-хахлацькому написано!

— По хахлацькому, по-хахлацькому! — Перекривив його перший: А ти хто? З Русєї прийшов, чи що? Чи може квасом вигодований? Що ж то, по-твойому, хахли не люди? Чи як?

— Та годі тобі, Козюро, торохїть! — Намірился спинити його Цѣб.

— Не по-хахлацькому, а по-нєшому, по-людяному написано! — «торохтїє» свєсєі Козюра.

— По-українськє! — вставив я.

Гурт знов озирнувся на мене. В багатьох очах світився здивований запит: що воно за проява з якимись новими законєми?

— О, чуєш? по-українськє! — не вгєвав Козюра.

— Как, как? — Зєцікавився читака.

— Та не «как» у хаті, а кращє служєй, що кажуть! — одрізав Козюра: по-українськє, тобі говорять».

— Та чого ти росперєзався? А бо ж я знав? — Росердився читака.

— Кажу ж вам: годі бучу збивать. — Знов умішався Цѣб. Читай, Крутипоріг, дєлі, а ти, Козюро, замовч, а то роги позбиваєю!

Ображений Крутипоріг трохи ще пєсбубонів, але, щѣб поправити своє рєномє, почєв гризти далі. Хоч і погано та розібрать можна було. А Козюра вже й радів: «О, бач, як гарно! Я казав...»

— Не перебивай, а то я й тобі скажу. Да таке, що й носом закрутиш! — впокинув його Цѣб. Крутипоріг читє в повєжно, як у церкві. Урочистий голєс та рідне слово, що нє вєвало милі згадки, мало по малу утворили нєстрій.

Всі слухали з охотою. То притєїши дуж жєдно ковтали кожне слово, то раптом збивали галєс вигуками зєчудування і вдоволення влучним словом: «О, о! Ага! так, так! Ну ловко ж! Цє зовсїм так, як у нас!»

Цѣб то насуплював брови і силкувавсь зрозуміть усе до краю, то підмахом бороди гнав, шапку на потилицю й весєло искрив очима: «Цє я добре знаю, бо й у нас так само співаєтьсє». Козюра витарабанився на нєри, сїв за плєчима Крутипорога й слїдкував, щѣб той «нє брєхав».

За кожним влучним словом він побїдоносно окидав оком усю юрбу, прицмакував язиком і вигукував «Ну тєй лєює ж! І дє воно отаку ловкісєньку книжєчку допєяло?»..

• Коли ж уже занадто «роспорєшувавсь», то

Циб мовчки сіпав його за полу й сварився пальцем: не персбивай!

Я ліг коло гурту на нари та й собі заслужався. В гурті селян, одірваних од рідного ґрунту, натурального оточення, в піснях рідною мовою відчувався, зовсім инчий зміст, ніж тоді, коли я читав їх сам. Пісні немов росповідали про минуле життя оцх самих Грицьків, Стасків та Дем'янів, що передяглися в «рядових, ефрейторів та унтер-офіцерів». Тим то по за звичайним змістом слів, усякому зрозумілим, кожне відчувало в них ще й особливий, йому одному відомий, зміст. Слова пісень зачіпали в кожного інтимні струни згадок про минуле, нагадували милу минувшину і обивали кожного пахощами тієї давнини.

Через те й слухали уважно, захоплено...

Коли Крутипоріг стомився, упрів і, чорний, як рак, підівся з нар, щоб вибратись з гурту, кругом залунало: «ще, ще почитай!»

— А ну, хто грамотний хоч по-коліна! — Запитав Циб:—читайте ще!

Книжка пішла по руках. Зпершу охочих було мало: побоювалися острамиться, але згодом осмілилися.

В кого до ладу виходило, того Циб хвалив «Молодець! Отак само гарно читає в нас на селі одна жінка... Наче казки каже... Наші ж таки книжки... У... (запнувся)... українські... так як і оця написані... Та все ловкі! Де тільки, вона їх бере? Мабуть в городі... Але ж читає: наче шовком вишиває. Аж до душі промовляє Та так же ж браво! Не то, що наші грамотяки поки слово розгризуть, то всю душу висотють».

Кому ж читання не вдавалося, тому Циб спокійно клав руку на книжку й казав: «поклади! Як не піп, то не микайся в ризи. Тобі ще треба азбуки пожувати!»

А з окола глузували: «Думаєш, як «бе, вс» знаєш, так усе й прочитаєш?.. Ще не доріс трохи!.. Піди до коваля, нехай язика наломить.. Скинь чоботи, то скоріще по рядках бігатимеш!

— Та йому й так лехко: «він у брезентовках».

— Ну, як лехко, то нехай забірається хутчій к лихій матері!

Однак, не зважаючи на глузування, охочих читати набіралось все більш: всякому кортіло своїми очима подивитися на ті слова, що нагадували про волю, про рідне село, дитячі літа, материн спів, молодощі, парубкування. Злищання, вечірне стояннячко та досвітне розставаннячко, рідну хату, жінку, сімью—одним словом, усе рідне, миле та дороге; всякому кортіло поласувати тими пахощами волі, що росходилися од слів пісень.

Рідне слово тішило не чим небудь незвичайним, а просто тим, що воно рідне; тим, що всякий виростає з ним вкуші і воно тепер

нагадувало йому минувшину, а минувшина заєше видеється миліщою теперішности.

«Волі, ярма, занови»—самі звичайні слова, а любо слухать їх, бо то ж ті самі слова, якими тато й мама, брати й сестри говорили; то ті самі слова, які він чув із їхніх уст ще тієї пори, як на припічку кашу їв; то ті самі слова, якими вони виспівували в піснях свої жалі й рідощі; то ж назви тих любих предметів оточення й хазяйства, над якими не раз працював він гірко, щоб були людяними; то слова, з якими чоловік виростав; то його товариші й помішники на протязі всього життя.

То як же не скортить подивитися на них, коли вони стоять ось тут на папері! Як, же не посмакувати вкуші з ними тим минулим, що нагадують?! Особливо втішно, що вони, оті самі «прості, мужицькі», слова, товариші «мужицького» життя, стоять на папері так самісенько, як і «панські». Такими самими чистесенькими рівнесенькими рядочками. Аж любо глянуть! То хіба ж не цікаво всякому роздивитися, як вони набралися до гурту, як склалися з окремих літер і згуртували не аби які, а наші слова?! От і пнеється всякий «сам» почитать.

А передеючи книжку другому радісно шморгає носом і искрить очима: «Я думав, яка труднація, а воно... пустяк. Тут головне дело оця штука (тикає на «я»)! Читай тільки її, як руське «я»,—таї уся музика. Тільки зразу чудновато, поки наломився, а далі, як по маслу. Лкше навіть читать, ніж по-руськи, бо аби тільки трохи передок слова намацав, а край його вже сам собою на язик лізе: зразу догадаєшся, що воно за слово.

Читали, поки не смеркло, і розійшлися нехотячи, прицмакуючи язиками, яка то гарна книжка.

Козюра скося зиркнув на мене, сунув крадькома книжку в халюву та й подевся до своїх нар.

Я вдавав, що нічого не помітив: свята крадіжка!...

III.

В казармі стемніло.

Стало тихо, сумно. Світло хоча й блимало, але не світило. В печі серед казарми жовтіло вугілля, викидаючи на хату червоний сніг світла. Проти печі на нарах сидів невеличкий москалик і чеїркев на вугілля. Перегодя—на диво мені—втяг із-за халяви сопілку, продмухав її, поплював трохи в середину та й заворкотав зтиха журливої та ще й любимої моєї пісні:

«Ой, попливи, вутко!»

Із-за нар вистромилась голова Козюри. Він радісно підморгнув музиці, підсів коло нього, прокашлявся і стиха повів за сопілкою:

«Проти води прудко!»

А я до того думав, що цієї пісні навчиться можна тільки з збірника Лисенка, а вона й досі ходить серед народу.

Мякко, журливо полинула пісня по казармі.

І од того болю стало тихо, тоскно: мов усе вимерло.

«Тай розкажи моїй неньці,
що я умру хутко»

ридав голос за сопілкою, обнімаючись з нею, як брат з сестрою.

І в згуках голосу, і в воркотанні сопілки чулося, що вони виводять не просто слова пісні, а виявляють найглибші затаєнні думки своїх хазяїв. Та мабуть й усієї казарми, бо вся вона знишкла, як один чоловік, вся потонула в пісні, полинула з нею туди, на волю, де садочки вишневі, де ниви золотії, де батьки дорогії, жінки кохані та діточки молодії.

Думки розліталися вкупі з піснею по степах, хуторах, по левадах та ланах, по лісочках та галях, по вишневених садках; зазирали під рідні стріхи, милували любих дітей, голубили коханих жінок, уклонялися дорогим батькам; шугали по оселях, по коморах, по стодолах; втішалися по загородах та кошарах «своїми» воликами, коровками, чи хоч просто мірочкою пашні та парочкою «свого» дробу...

А як то хотілося все те на очі побачить! Приторкнуться до нього, загомоніть!

Всякий, мав би силу,—пригорнув; мав би крила—полинув.

Казарма стихла, спорожніла, стала домовиною. Живий дух счез: полинув за піснею на волю, zostалися тільки купи завмерлих тіл,

Серце краялось, бо солодка мрія тягла за піснею на волю, до милого та рідного, а важке тіло прив'язувало до мулях, засмальцьованих, скрипучих нар.

Замість милих батьків, коханих жінок, та любих діточок перед очима бовваніли облупані стіни та заязлені нари.

А Козюра, пригорнувся до сопілки, тай немов завзявся виплакаться за всіх; сумно та жалібно голосив:

«Утоньки немає,
Матусі не було:
Десь за мене молодого
Навіки забула».

То з одного, то з другого кутка зривалося притлумлене зітхання. То пісня черкала по найболючіших струнах душі. То вона добірлася до найглибших закутків бравих, молодецьких сердець, що не боялися ні тучі, ні грому, що без жадного жалю троцили не що лавно людські голови, вдовили жінок, сиро-

тили діток; що з молодецьким посьміхом кидали на одчай все найрідніше та наймиліше.

То вона виривала з камінних грудей такі сумні, такі ніжні зітхання...

Коли її доспівали до краю, в казармі ще де який час було тихо, як в усі. Всі ще прислухалися до того ніжного настрою, який утворився піснею в їхніх душах; боялися його сполохати.

Сум ходив по казармі; тупав мякко, жалібно й ласково... Хотілося ще співати, ще ридати, долю викликати; хотілося виспівати весь жаль душі. Аж моторошно ставало од тиші та суму. Не вистарчало чим дихати...

Молоденький москаль, що не мав сили стримати отой тягар суму, стріпонувся й, намагаючись розігнати його, жартовливо зашамкотів, удаючи старого діда:

— «А ну, дітки, поки мама зварять кулішу зашпівайте ще якоїсь вешеліщої. Най згадаю швої літа молодії!»

З кутка визирнуло й освітілося червоним полум'ям його обличча, з якого сум ніяк не хотів сходити, хоч губи й намагалися скривитися в усмішку.

— А справді «дїду Левку!» Годі сумувати!—озвався котрийсь із гурту, радий як небудь уже випирнути з лабет суму.

— Ні, воно й так добре... Давайте ще такої—засперечався другий, охочий ще пораювати гіркими солодощами сумної пісні.

Загомоніли, заворушилися.

Тихий настрій, як туман над водою розвішшовся по під стелею. Прокинулося життя.

До печі підсунулося зо скільки москалів Котрийсь завів «Щука риба в морі гуляє».. Решта враз підхопила (видко не першинка було) і пісня, широка, голосна полинула вільно, сміливо. Здавалось, розлягалася вона не в чотирьох стінах казарми, а на роздоллі левади. Ог-от—здавалось відгукнуться дівчата з другого кутка. Село та й годі! Наше миле, поетичне українське село.

Проспівали одну пісню, далі другу, третю, четверту. Одна йшла за другою, як по нотах. Сум геть зник. Натомість виріс настрій бадьорости, завзяття. Хотілося руху, життя.

До гурту підійшов Товмач. Попиндючився трохи, далі, добуваючи баса, прошкварчав:

— Чгось ваша песня не хорошая: Очїнь уж повольная!

Ви краще вжарьте какоїсь дробенької!

— Оце на своїм віку Товмач перше путне слово сказав!

— Ляпнув його по плечі «дід Лєвко»,—давайте справді такої, щоб трохи кістки розворушить!

— А якої ж?

— Ану: «Ой дуб дуба, дуба, дівчина моя люба»!...—заворушив плечима «дід Левко».

Гурт несамовито з підсвистом підхопив:

«Набрехала на мене,

Що я ходив до неї...

Ой, дуб дуба, дуба, дуба!»

По підлозі заторохтіли підбори. В кутку забренькала скрипка.

Пройшовся смичок по струнах.

— А, молодець! А давай її сюди, Марусечко!

Марусечка-полтавець з дівочим обличчям—не дав себе довго припрохувать. Притьмом опинився на клунках проти печі й «зачикирикав» «дубочка». З нар посунулися до гурту нові постаті.

— Сивий!—гукнув «дід Левко» розставляючи ноги до танцю,—а подай сюди бубона!

Сивий,—присадкуватий, натоптаний, лисий руденький салдат з смішним обличчям не то малпи не то печеного яблука,—метнувся в канцелярію й вилетів звідти, тарабанячи бубоном.

На нарах скрізь заворушилися. Підняли голови навіть ті, що нічого кращаго за сон не знали.

Сивий підсів до Марусечки. Сопілка й собі до них пригорнулася. Посвистіли поторохтіли, побренькали, підстресли скрипку, і враз всі трое врзали:

«А до мене Яків приходив,

Коробочку раків приносив,

А я тіі раки поїла,

А з Яковом спать не схотіла».

Сопілка джеркотіла коло бубона, немов жартовлива молодиця коло козака, а скрипка й собі, як молода дівчинка, хлипала од щастя й справляла коло нього хіхоньки на всю казарму.

А бубон, як запорожець, увихався коло обох і торохтів то тій то другій всякі дурниці або сміливо голосно збивав бучу, закликаючи всіх до руху, до танцю, до живого життя.

«Дід Левко» щасливо усміхнувся, уявивши себе серед дівчат під вербами в рідній Мельниківці. Далі взявся в боки, повів сюди—туди вусом, підморгнув тій, що пригадалася, та й пустив дробу з копита. А Товмач і собі за ним зателіпав «юхрейторськими» басончиками. У слід їм зашелестів по підлозі солом'яними устілками, що виглядали кріз зуби чобіт, дрібненький, як дитина, Деледівка.

До стелі зірвався стовп курави.

Юрба оточила танцюристих тісним колом і загиготала. Важко дихаючи й гупаючи в такт чоботиськами, москалі тислися в купу, щоб побачити, що там виробляють ногами танцюристи, а «Начальство» на чолі з батьком Цибом поставало на нарах і посьміхалося в ус.

— А покажіть, покажіть, діду Левку, як колись танцювали!

Задерали з гурту «діда Левка».

— Товмач, Товмач! Не острами басончиків!—гукали ефрейторі.

А музики гули, дзвеніли, співали, охоти піддавали. Враз розчинилися двері швальні і звідтіля, як несамовитий, вискочив з чоботом на колодці швець Блонський. Розбив з розмаху юрбу на двоє, вскочив у коло й пішов гасать з таким завзяттям, що «дід Левко» й Товмач, і Д ледівка зразу вийшли «в одставку», а юрба весело загиготала:

— Оце то так! Молодець швець! От так вшив. Ач якого жиру за стільцем нагуляв! Спускай! спускай!

Тим часом, як тут танцювали, в кутку згуртувалися любители пісні. Вони тісніще збилися в купу й виводили одну пісню за другою.

Пісня перепліталася з гомоном музик та танців і утворювала ту характерну гармонію, яку ви почуєте на кожнім українськім весіллі: на фоні сумних пісень «чыкала» скрипка, джеркотіла сопілка, балабомкав бубон, лопотіли ноги та розливавсь щирий молодечий регіт. Не доставало тільки лускання насіння та дівочого щебетання.

Після «Якова» танцювали «Василяка», «Романа»; виводили чудернацькі коліна «Чумака», показуючи, як чумаки залицяється до дівчат; скакали на одній нозі «Шевчика», показуючи на другім коліні, як він суче дратву й забиває гвіздочки в чобіт. Бралися за руки й двома валками товкли «Журавля», нарешті всі гуртом крутили «Метелицю». Плескам в долоні, похалявах, плигали, присідали та дріб вибивали, хакали й гукали немов намагалися вигнати з душі увесь той сум і жаль, що забрався туди разом з сумною піснею і нагадав про те, од чого кожен огинався, щоб не роз'ятриць свого серця.

Намагалися видерти з душі весь жаль і з розгону грякнути ним об підлогу, розшматувати, притоптати: нехай знає, як краять зануджене серце!

— Бачите, як у нас весело!—промовив до мене гвардіонець Олійник.

— Еге ж! Голосно, як на весіллі!—додав Крутипоріг.

— Хоч на споді й шкрякотить, за то зверху бубонить!—виринув поруч з Цибом Козюра.

— На те й москаль, щоб не журився!—Махнув шайкою в гору Циб: «то сим, то тим себе обдурить, а все одним днем до замирєнія ближче!»

— Встать! Смірно!—розлігся раптовий гострий вигук команди. Весь галас музик, співу й танців зразу вицух: яко дрізало. Все зашишло.

— Нічево, нічево!—промовив веселий голос,

і в живі ворота кола, що розступилося на двоє, вступила міцна постать молодого офіцера. Він, осміхаючись, підсів до музик і кивнув: «Ну, дуй дальше!» Музики не вагаючись врізали «Гандзі». Але москалі вже не насмілювалися танцювати, соромилися ротного.

— Ну, чого ж огинаєтесь?—звернувся він по-українськи.

— Що ви? Перед дівчатами, чи що? Жарь, хлопці «Козака»!—гукнув він на музик, та і враз «Козак», справжній український «козак», не театральний, а народній розгонистий, голоситий, задвористий, з щибетанням та підвєстом скрипки, з уханням та джеркотанням сопілки, з громом, дзвоном та бубухканням бубона розітнувся по казармі.

Музики вдарили враз.

Скрипка захлипнула радощами, защебетала дрібно, зареготала молодою русалкою. Сопілка закрутилася навколо неї, забігаючи спереду й з заду, й воркочучи, як та горлиця, а бубон!.. Аж тут Сивий виявив свій хист: він то просто баламкотів балабайкою—бу, бу, бу; то торохтів нею дрібнесенькою—др-р-р; то водив перескоком два пальці правої руки по над обичайкою, од чого всі дзеленькачі ворушилися — джик-чик, джик-чик; або пускав у перебії пальці з балабайкою—бом, чик, бом-чик; то поров упоперек всього бубона великим пальцем в переміж з пальцями—лоп, тук, лоп, тук; то піднявши бубона вгору трусив ним, як ситом, або крутив на пальці так швидко, що брязкотільця та дзеленькачі тільки ніжно гули, як джмілі-дж—ж-ж-ж!..

І чого, чого тільки не витворяв Сивий на тім бубоні, що як запорожський козак то дріботів підлащуванням до молодиці сопілки, то шелестів ніжні слова щирого кохання до любої дівоньки—скрипоньки, то розлягався громом—дзвоном молодечого завзяття про вільній волі страчених степів України.

«Козак» справжній український «козак» з суто народнім кальоритом з кілька сот літньою традицією веселив вуха, заохочував до танцю.

Ротний слухав, слухав, ждав охочих, а далі «охнув», метнув шинелею на бік, підхопив шаблюку і синнув навприсідки такого «гороху», що вся казарма аж загула: «Ги, ги, ги! от так мушпетять!»

Музики надсідалися, догоджаючи шановному танцюристу, а той літав, як муха, хоч був не з худеньких.

— До їх благородія Ляшенка треба!—Порадив хтось із гурту.

— А справді! Гукає Ляшенка!

— Ляшенко, Ляшенко! Де він?

— Мабуть у швальні.

— Тягни його сюди!

Кілька москалів метнулося в швальню й випхнули зідти сілдата літ 45. Він на ходу одкусив нитку й кинув на руки москалям недошиті штани. Коло розступилося. Ляшенко не огинаючись, зразу таки вільно й граціозно мов метелик, пішов у танець.

Він то забігав наперед ротного, то обходив його кругом; то йшов у слід йому, а тим часом виписував кренделі, ходив на самих підборах або носках або стукав ними в переміш, чи перебірав як зйчик, але весь час м'яко так, граціозно, делікатно, як справжній не аби який танцюристий—артист.

Не хакав і не гунав, а лиш плавав і чітко та дзвінко де треба приклащував підборами. Обкручувався, присідав і підстрибував так швидко, що око не встигало всього за примічати.

Здавалось, плавав в політрі тріпочучи руками, як метелик крильцями, та мигкотів ногами, як дзінга.

Ротний сперечався, сперечався з ним, а далі плюнув, став коло печі й задивився на його танець.

Куди нашим театральним стрибунам! Я ніколи уявить не міг, щоб простий чоловік (з краєць) так умів граціозно танцювати, так артистично відчувати красу рухів. А яку він силу всяких колін показав! Як легко і влучно зміняв їх одно на друге! Як мило сплітав їх у один розкішний вінок! Було на що подивитися!

Коли скінчив,—грим оплесків розлігся по казармі.

А він оббіг по нарах юрб і сховався в швальню.

Після Ляшенка ніхто вже не осмілювався ствартати до танцю: всякий соромився.

Тоді ротний гукнув: «коли не хочете самі, то гайда з мого приказу. Танцювати усім по черзі, як хто вміє. Хоч не хоч, а танцюй—це мій приказ. Вводні наперед. Показуй кожен своє. Із старших починають.

— А ну, де батько Цаб?

Всі зареготали.

— Ц.б., Ц.б!

А Ц.ба, як язиком злизало: тут був,—тут не стало. Сюди, туди—нема.

— Щоб тут мені вродився!—нагукав ротний.

— Може під нари сховався!—Заглянули туди,—нема.

— Рябий! На поверку труби! Зараз знайдеться!—гукнув підф.бель.

— Є, є!—радісно загукали з кутка москалі, витягаючи Ц.ба з-за купи одені.

Ніяковіючи й червоніючи підступив він до ротного.

— Чого ізволите Ваше благородіє?

— Танцюй «козак»!

— Та я не вмю, ваше благородіє!

— А ти парубкував?
 — Так тошно, ваше благородие!
 — Ну, то танцюй!
 — Коли ж забувся! Тай з-роду не вмів!
 — Так ходім уже, татуню, вдвох!—вискочив з гурту гвардіонець Олійник.
 — Молодець Олійник! Бери його в роботу!
 Олійник ухопив Ціба за обидві руки і повертаючи ним, як ступою, посунув поперед себе до танцю:
 — Огак, огак, тату! Січіть, січіть! Тепер садіть, садіть! Ой, гоп, гоп! Сюди-туди! Раз—два, раз два! Учись старий. Після війни, як

нахідка буде. Як замирять, то вмітимеш хоч потанцювать на радощах.

Салдати реготали, а Ціб, сам осьміхаючись з такої okazji, тупцяв за Олійником, як медвільд за горобцями.

Після Ціба потягли Невмиваку, далі Бойка, за ними Мелника і так одного за другим усе «начальство» перебрали.

І ще б танцювали, та Рябий засурмив «на поверку» й розігнав увесь гурт.

(Долі буде).

Гр. Наш.

Хочу долі.

Мимоволі
 Хочу долі,
 Блисків щастя золотих—
 Душу рве отся самота,
 Навіть жити не охота,
 Як стеблині в чистім полі...
 Хочу долі!
 Не журбою—
 Боротьбою
 Завоюю щастя я;
 Поховаю всі тривоги,
 Не спинюсь на пів—дороги,
 Бо, на злість своїй недоли—
 Хочу долі!

Не снігами,
 Килимами
 Вкриті душі молоді,
 Що-ж дзвенять пісень потоки,
 Що-ж цвітуть гаї широкі
 У в душі всього доволі—
 Хочу долі!
 Гей, ти серце мое дуже,
 Йди до мене, милий друже!
 Боротьбою
 Будем лихо в щепу дробити
 І залишим право жити
 За собою!....

Олена Журлива.

На Дністрі.

За водою пливемо ми...
 Ти на веслах, я рулю...
 Мліють руки від притоми,
 Тихо голову хилю...

Заглядає місяць в вічі.
 Скло блискуче навкруги,
 І німіють таємничі
 Привабливі береги...

Тихо лист в гаю шепоче...
 А далеко, де лани
 Пісню волі, пісню ночі
 Все співають цвіркуни.

Хтось на березі співає,
 Коло хати гомонить;
 Шось біліє... Ось немає...
 Рветься човен, не впинить...

Чути топання коняки.
 Тихе дзвенькання заліз.
 Десь загавкали собаки.
 Торохтить далекий віз...

Ось плигнула жаба з кручі
 Через мокрі «вентери»...
 Пахнуть яблук спілих кучі...
 Несемося, мов з гори...

Давні сни в такі миті
 Навіває рідний край...
 Як не тяжко жить на світі,
 Та колись же буде рай!...

Не дають мені заснути
 Думи—зорі чарівні...
 Плески весел срібних чути,
 Та вода дзюрчить в човні...

Вячеслав Л-ко.

Різдвяні мотиви.

Далекі дитячі спомини встають в уяві... Різдвяний вечір. Повна хата людей: вся родина господарів, наймити, гурт гостей-колядників. Настрій урочистий. «Береза»—високий парубок—заводить, а гурт підхоплює—трохи дебелим, шорстким мужичим унісоном:

«Ой видить Бог, видить Творець.

«Що весь мир помирає...

«Архангела Гавриїла

«В Назарет посилає...»

Багато з тих часів перейшло парубочого покоління на селі: найстарші вже діди, а немало й померло; решта—самі хазяїнують або деь розвіялись по службах та на заробітках... Але останні роки, либонь, забрали на велике, всесвітнє бойовище і господарів, і парубків, а це вже доходить до дідів і до хлопців... Багато вже й не вернеться ніколи, бо пішли на жертву великому Молохові війни, а він—неситий—жере та ще просить... Не знаю, чи було ще кому колядувати цими святками, а що по війні, то мабуть, довго не буде колядок, хіба дівчата співатимуть поки понаростає свіже покоління молодого парубоцтва...

«Ой, видить Бог, видить Творець.

«Що весь мир помирає...»

І не тільки людгине, весь лад життя—сільського і мійського,—яке вже воно не було попереду неспорядковане, зовсім перевертається на новий кшталт. Життя дичавіє. Пропадають його джерела, сохне коріння, садові овочі переводяться на дички та кисліці, а далі й тих не стає... Коли всі пружини громадської організації пущено на справи війни, то людина по-за війною зосталась самотною наче в пустині й руїні. Замість нормального розпорядку справ, інтересів і відносин, всі завдання життя злились в одні: як прожити сьогодні та завтра? А всі нерви економічного та соціального організму як не порвані,

то порушені або поплутані,—і людина людині стала вовком, і ті способи до життя кожне мусить вишукувати та здобувати само, без підмоги і поради, злісно, запекло, зціпивши зуби... І здобувають...

Настав і новий рік,—третій рік серед всесвітньої пожежі... І знов напливають спомини... Рано, тільки розвінуло, саме добрий, міцний та теплий, сон узяв... І раптом—щось посипалось на голову, на ліжко, під боки... Горох, жито та инше насіння... І топчуть дитячі ноги в здорових батькових чоботях, і дзвінкі голоси, поспішаючись, ковтаючи в хвилюванні слова, вимовляють:

«На щастя, на здоров'я.

«Роди, Боже, жито-пшеницю.

«Всяку пашницю...»

Чи були цей рік засівальники? Навряд, бо не така тепер ціна житю й пшениці, щоб можна було посипати зерном ледачих паничів в надії заробити шага та цукерків... Тепер за те зерно треба он як держатись, бо ще хто його знає, як воно вродить і яке буде щастя, а не стане зерна—то ж його тепер не купиш... І не насмілюється хлоп'я попросити в батькову рукавицю насіння, знає, що все одно не дадуть...

Коли-ж тому лиху кінець? Чи видить-же тепер Творець, що «весь мир помирає». І коли видить, то чом не шле Він свого благовістника—припинити криваву руїну та нагадати людям про ідеали правди та братерства, якими світить різдвяна Зоря?

Будемо сподіватись, що пришле, а тимчасом самі боронитимем все те, що складає суть і душу громадського і національного життя, щоб не загинуло воно до краю...

Будемо берегти всяке зернятко організованої роботи, бо тільки гуртуван-

ням та організацією прийде спасіння від повної руїни, будемо складати нові гурти, щоб перебити наростаючий розбрат, щоб міцніше додержатись у-купі до слухного часу, коли життя всіх покличе до широкої національної роботи. Всякими способами будемо впливати на наші кооперативи, на наші земства, на наші товариства та спілки, щоб не покладаючи рук пильнували інтересів своєї громади, свого села, свого повіту, своєї країни... Треба, щоб врешті склався один широкий кооператив з тих спілок та організацій, і щоб наше громадянство поставило перед тим національним кооперативом одне велике завдання—визволити наш народ і нашу землю з тяжкого занепаду... І тоді колись на Різдво на нашій країні залунає могутня й весела гуртова колядка...

Дай Боже... П. Смуток.

Міцні підвалини.

В Москві, на недавньому з'їзді вчителів російської мови знову встало старе питання—про реформу російського правопису. Промовці палко доводили, що теперішній правопис, «по Гроту» не відповідає російській мові, що він «безграмотний», важкий для вивчення і витворений хіба за кару і школярам, і самим учителям. Здається, мало не одногосно ухвалено було зреформувати правопис, одкинувши сакраментальний «ЕР» (ъ), не менш поважане «ЯТЬ» (ѣ), замінивши скрізь И на І, і т. п.

І от саме тоді, коли в Москві спрощували отак російський правопис та нищили «ЕР» з товариством на Україні, в Києві, той самий «ЕР» введено в давні права в українському правопису. За ним знов тиснеться й його вірна подруга «ЕРИ» (ы), а може має претензію контрабандою проскочити й саме «ЯТЬ». Певна річ, що нещасне, здавна неблагонадійне і підлягає рішучому остракизмові... Перед Різдвом ще пішла була по Києву чутка, що цензура знов намагається знищити «трекляту фонетику» й повернути давню «ярижку», що сама собою вмерла була після 1905 р. Тепер небіжку воскресили панове Щеголів з Флоринським і знов накидають ці старі лахмани українському письменству. Першу спробу з тим зроблено зараз же, скоро почалась війна, коли враз одмолоділа давня попередня цензура. З рік щось і справді

в Києві не можна було друкувати ніяких українських книжок, які мали б пристойний вигляд, а не одягнені були б у любу київським аргусам ярижну одягу. Потім якось сама собою дбайливість цензура що—до правописної реформи навпаки ослабла і за останній рік українські книжки в Києві—хоч і мало їх було—друкувалися таки фонетикою, зате навіть у посмертних оповістках по часописах всюду причеплювано той сакраментальний «ЕР». «Курс» видимо хитався і не міг знайти себе. І от раптом перед Різдвом р. 1916-го таки знайшов і так рішуче, що вже не хоче йти на жадні компроміси.

Що-року на Різдво хор Ол. Кошиця давав концерти з українських колядок і що-року на тих концертах продавалися афишки з текстом співаних колядок. Здавалося б—що таке афишка?—Метелик, ефемериди, якій віку Бог дає навіть не на день, а на 2—3 години під час концертного вечору. Здавалося б, що вже через те саме не варто дуже дивуватись, чи стоїть на своєму місці «ЕР» і чи додержано прав «ЕРИ». Отже ні,—коли упорядчики концерту цими святами обернулися до цензури (і звичайної, й поліційної) за дозволом надрукування афиш—ім одмовлено: «минулося»... Те ж саме почули й де-які українські видавці, коли поткнулися до цензури з проєктованими виданнями: рукописи повернуто непрочитаними з наказом повставляти «ЕР» на своє місце і поробити інші відповідні тому зміни. І кожного разу здавалися на якийсь «секретний циркуляр», що ніби-то йшов з самого, мовляв, Петрограду і рішуче встановляє «новий курс»—власне дуже старий,—але вже рішуче і, звичайно, на-віки...

Отже—«минулося»! До того ж «на-віки»!

Саме коли в Москві викидали з позором «ЕР», у Києві торжественно завели його навіть там, звідки його давно вже викинуто. Збіглися ці дві події надзвичайно до речі і, можна сказати, символічно. «Так от де таїлась погибель твоя»—можна б проказати слідом за Олегом над кістками коня: «ЕР» усьому на заваді стає!... І нарешті в Києві знайдено, чим порятувати «отечество вь опасности»: досить тільки знищити фонетику й примусом накинати викинуті, як непотрібні, літери...

Справді—було б це смішно, як би не було так надзвичайно сумно. Чим «вони» турбуються в той час, коли війна, харчове безголов'я, загальна недостача, мало не голод—висилають сили людности! Коли власне ніхто не знає, що буде завтра і куди піде доля цілої країни! Коли земля усовується з-під ніг і хитаються самі основи сучасности!

Вони промощують собі шлях циркулярами. Вони рятують букву «ЕР» і вводять в давні права «ЕРИ». Інакше бо—загине Росія!

Міцні кладуть вони підвалини під свою будівлю... Тільки ці підвалини клалися вже не раз і не раз в тріском провалювались. То чому будівничі думають, що цим разом вже міцніше буде?

Вгадай, хто мудрий!

С. Єфремов.

Негайна справа в розвитку української науки і школи.

Події часу поставили на порядок денний українського життя в Росії принципіально старе питання, але практично нове, про національну українську школу. Власне, поки ще це питання знаходиться в стадії ембріона, але може вже недалеким той час, коли воно стане на весь свій зріст... насамперед перед українським громадянством. Це буде великий іспит нашому суспільству... іспит в величезній важкій праці, яку треба буде покласти на відродження нашої, віками пригнобленої школи,... праці, яка мусить захопити всі верстви українства.

Цей великий іспит, який буде разом і іспитом нашої культурної сили,—не повинен бути несподіваним; його наше громадянство мусить передбачати, до нього воно мусить готуватись. Ми не повинні, ми не маємо права ту складну підготовчу працю до витворення національної школи відкладати на той саме час, коли вже будемо мати ту довгождану школу. Ту підготовчу працю, яку нам не забороняють сучасні умови, ми маємо змогу робити, і ми мусимо робити зараз, поскільки ще лишилися серед нас сили, не одірвані тими-ж сучасними умовами нашого і загального життя. А вони ще лишилися...

Звернути увагу громадянства на одну з певних підготовчих справ в розвитку української школи,—на справу, до виконання якої мають змогу внести свої цеглини досить широкі верстви свідомого українства,—це і єсть завдання цієї статті.

Не треба забувати, що будування й розвиток національної школи цілком звязані з національною наукою й її розвитком; під національною наукою треба розуміти і науку загально-людську, але в національних формах, і розвиток її на національному ґрунті. Школа популяризує науку, і в нормальному процесі свого розвитку вона іде поруч з рухом науковим, користуючи з нього те, що він дає, як щось закінчене, об'єктивне, загально визнане. З другого боку, популяризуючи знання, даючи людям освіту,—школа сама єсть необхідний ґрунт, без якого не може бути нормального розвитку науки.

Український народ віками був позбавлений власної школи, і як раз в той час, коли розвиток науки й культури взагалі, у иньших народів безупинно йшов величезними кроками. Без національної школи майже не було місця і національній науці; ті ж вузькі стежки, які ще лишилися крім школи, і по яких час від часу пробивався науковий рух в українським громадянстві,—дуже сильно руйнувались «ідейними» і «не ідейними» прихильниками єдиної загально-російської культури.

Цілком природно, що при таких умовах мали змогу розвинутися більш менш нормально на українським ґрунті, в національних формах, тільки ті науки, що найменш безпосередньо звязані з школою, які найбільш звязані з найбільш гострою національною потребою українознавства, і які до того найменш відчували різні формальні заборони; наприклад, праці по яких можна було більш вільно друкувати в Росії ще до 1905 року. Не було-ж зовсім ґрунту для розвитку на національному ґрунті тих реальних наук, які мають безосереднє відношення до складного економічного життя сучасного суспільства, бо національні форми цього життя для нас ще й досі заборонені.

Виходячи з меж тільки-що викладених загальних думок до сучасної дійсности в розвитку української науки, ми бачимо, що наша національна культура вже має, більш-менш розвиненими, такі науки як історію, літературу, її історію, філологію, етнографію, антропологию, археологию, і т. д.; такі-ж науки, як природознавство, різні галузі сільського господарства і техніки, економіка і соціологія, медицина, і т. п.,—ще й досі або зовсім не розвинені в національних українських формах, або ще тільки зароджуються. А про те ці реальні науки, більш ніж гуманітарні, повинні мати місце в національній школі, бо тільки вони можуть і повинні звязати національну школу безпосередньо з сучасним життям нашого народу.

В нормальних умовах національного життя, розвиток школи єсть процес довгий, еволюційний; зароджується школа елементарна—народна, а на підставі її потім виникає тип середньої школи; згодом, як наслідок середньої, з'являється і вища школа; себ-то кожний нижчий тип школи підготовляє ґрунт для вищого типу, і підготовляє його різноманітно: відповідно систематизує наукові матеріали, підготовляє відповідну шкільну літературу (підручники й инше), підготовляє відповідно учителів, учнів, і т. д.

В умовах життя українського, національна

школа відроджується після довгої летаргії, і розвиток її не зможе піти шляхом нормальної, але довгої, еволюції. Шкільне питання як вже висловлено в початку статті, відразу стане во весь свій зріст перед українським громадянством..., бо сучасне життя українського народу, в більш-менш нормальних умовах, вимагатиме зараз-же не тільки нижчої, але середньої й вищої національної школи, як загально-освітньої, так само і спеціальної. В роки наша школа повинна буде зробити величезну творчу, наукову і організаційну працю, яку в нормальних умовах вона робила-б десятки, або й сотні років. Не треба сподіватись, щоб такий, ненормально швидкий, розвиток школи пройшов безболяче: нас чекають, крім надзвичайно напруженої праці, ще цілком природні, помилки й розчарування. Але це мусить тільки подвоїти нашу енергію.

Введення в українську школу тих наук, які вже мають в українській культурі глибокі коріння, як згадані вище, не буде важким. Ці науки вже розроблені, вони мають своїх співробітників серед українських наукових верств, вони мають вже, більш, або менш, велику літературу; нарешті, як природний наслідок національної праці над цими науками,—для кожної з них уже розроблена наукова українська мова, себ-то зібрані серед народу, і витворені штучно, необхідні для кожної науки, спеціальні назви і терміни українські. При таких умовах пристосувати ці науки до шкільного вжитку буде, як сказано, відносно не важко; так само відносно не важко буде знайти й людей, які могли-б зорганізувати, наприклад, виклади цих наук в середній і вищій школі, та керувати цими викладами.

Зовсім инакше стоїть питання з введенням в національну школу вище згаданих реальних наук,—цієї підстави сучасної школи. Дякуючи вказаним вище умовам, ці науки або ще зовсім не розроблені на українському ґрунті, або ще пустили в нього такі тоненькі та коротенькі корінці, що, для введення їх в школу, над ними ще треба покласти немало праці. Українська література по цих реальних науках ще тільки зароджується; популярна-ще налічує більш-менш значне число видань, наукової-ж майже зовсім немає. Людей, які працювали б над розвитком реальних наук в українських формах, — налічуються одиниці. Як наслідок цього,—наукова українська мова цих наук, наприклад природнича, технічна, економічна, медична, т. д.,—ще й досі єсть тільки в зарідку; не тільки не витворена ще повна наукова українська термінологія по цих галузях знання, але не зовсім зібрані ще й не систематизо-

вані ті назви і терміни наукові, які витворені самим українським народом, наприклад назви звірів, птахів, комах, рослин, ґрунтів, машин та їх частин, хороб, то-що. При таких умовах введення реальних наук в українську школу—справа занадто важка, яка потребує ще великої підготовчої праці, найбільш для утворення спеціальної національної школи.

Про цю підготовчу працю над реальними науками, працю, яка необхідна для розвитку цих наук на українському ґрунті, як і для української школи,—і треба подбати нашому громадянству, бо ця справа може більш пекуча, ніж здається на перший погляд, внести свої цеглини в цю працю, як вже сказано вище, може майже всяка свідомо людина, яка іде з українським культурним рухом, або хоч співчуває йому. Найбільше-ж можуть внести в цю підготовчу працю цінного матеріялу ті люди, що безпосередньо живуть серед українського селянства, по різних кутках нашої зсмлі, і безпосередньо прислухаються там до народної мови, до елементарного національного життя.

Перше завдання,—це вибрати в густи народної мови всі ті назви, вирази, терміни, які мають відношення до тої чи іншої галузі знання; друге завдання,—це зібрати всі ті літературні матеріяли, українські, або російські чи польські, в яких знаходяться наукові українські терміни і назви, народні, чи утворені штучно, і повибирати їх з тих джерел. Нарешті треба цю весь матеріял до утворення української наукової мови, зібрати до купи, систематизувати й повидрукувати, щоб ним мали змогу користуватись всі, при науковій праці, виданню літератури, і користуванню нею. Тільки уявивши собі, в повній мірі, яка єже єсть у нашого народу наукова мова, науковий діяч зможе доповнювати її власними штучними термінами та назвами.

Вироблення національної української мови реальних наук,—ось таким чином, та негяйна пекуча справа в розвитку української науки і школи,—яку треба, і яку єсть змога, провадити зараз-же свідомому громадянству. Без розроблення наукової мови не може бути розвитку реальних наук на українському ґрунті, і вони не зможуть бути введені в витриманій національній формі в нашу школу.

Про те, як і що вже робиться в напрямку цієї справи зараз, і як бажано було-б її організувати,—буде доведено в другій статті.

Мінськ—23—XII 1916 р.

О. Яната.

Вплив української архітектури на Московські кам'яні церкви.

Для історії всякого мистецтва дуже важне питання, чи мало це мистецтво вплив на інші народи, і як великий був цей вплив. Це показує нам, яке могутнє було це мистецтво, бо тільки сильніша культура може впливати на слабійшу.

Вплив нашої архітектури на московську давно вже був замічений навіть російськими дослідниками: ще за 70-ті роки. Л. Даль бачив цей вплив у трьохбанних московських церквах*). Зпочатку цей його погляд прийнятий був взагалі російською наукою, але за пізніші часи почали його оспарювати, звертаючи увагу на те, що наші бані завше становляться зі сходу на захід, а ранні московські—з півночі на південь. Але це не доказ. Скажу навіть більше: відміна з нашими церквами ще більше виявляється в тім, що наші трьохбанні церкви разом із цим—трьохбаштові, а московські бані становились на четверокутній покровлі церкви. Тільки всеж, скажу, це не доказ, щоб можна було одкидати вплив український. Усякий вплив виявляється не зразу. З початку прийнялася сама ідея трьох бань, а трактували її на свій звичай, далі цей мотив більш і більш присвоювався, і вплив зробився настільки яскравим, що в кінці XVII-го віку, в так званім «Наришкинським стилі», ніхто вже не відрікається бачити вплив української архітектури. Як зразок церков першої доби вкажу в Москві церкву Різдва Христова в Путинках, що збудована 1649—1652 р.

Після приєднання України до Москви, вплив український зразу побільшився. Більше культурне українське духовенство зголошувалося до Москви і мало великий вплив на релігійну справу взагалі.

Цілком зрозуміло, що разом із цим побільшився вплив і архітектури. У церкві Іоанна Царевича, що в Ізмайлові, під Москвою (1678 р.) ми бачимо вже не самі бані, але башти, що вже й напрям мають зі сходу на захід. Тільки всеж башти ті починаються не з ґрунту, як це в нас, але стоять на першім четверокутнім поверсі. Треба зазначити, що це так залишилося й на завше,—що башти становились не на ґрунті, а починалися тільки з другого поверху так, як би українська церква постановлена була на якому пьєдесталі.

*) Хоч я уживаю тут термін «трьохбанний» але мушу пояснити, що московські «глави» це не тож саме, що наші бані, там завше ця форма була тільки декоративна, тоді як наша конструктивна.

Теж треба сказати й про церкву Покрови у Новодівочому монастирі (1688 р.) У другій церкві тогож таки монастиря, збудованій тогож року, український вплив виявився у формі бань і вікон та в пориванні до гори серединної башти.

Дуже цікаве злучення московського «пятиглавія» з нашою трьохбанністю ми бачимо у церкві Першої Пречистої («Успенія»), що на Покровці в Москві (1696—1699 р.), де теж із другого поверху йдуть три башти, постановлені зі сходу на захід, але біля серединної башти, по чотирьох кутках, зроблено ще чотири невеличкі декоратійні баньки.

Що до дуже гарної церкви в Дубровицях, біля Москви, то навіть російський історик архітектури Ф. Ф. Горностаєв каже: «певне, цей пам'ятник московського релігійного мистецтва є наслідок поривання українського духовенства, що переважив самі їхні мрії.

Тепер треба ще сказати про так звану Меньшикову башту, у Москві, що збудована нашим земляком, Іваном Петровичем Зарудним. Де й коли народився цей Зарудний, невідомо,—ми знаємо тільки, що вмер він 1727 року. Ця башта або як вона зветься на офіційній мові, «церква Архангела Гавріїла», має Хрестовий плян, у середині котрого стоїть величезна чотирьохповерхова башта, що раніше мала один поверх, і була вище за відому дзвіницю Івана Великого, але останній поверх був дерев'яний і в літі 1723 р. згорів від блискавиці. Але і так, як вона збереглася до нашого часу, це дуже гарна будівля, не так по архітектурним масам, як особисто по своїм деталям. На жаль, ми не маємо ще певних праць цього видатного архітекта, крім кількох іконостасів, торкатися яких я тут не буду, тому що вони завели б мене далеко за межі цієї статті.

На закінчення, пригадаю тільки найславетніші церкви, збудовані під впливом нашої архітектури.

Крім тих, про які я вже казав, треба зазначити: церкву в Сафарині (1691 р.). Владимирської Богоматери в Китай-городі (1691—1694 р.) в Петровсько-Розумовському (1692 р.), у с. Уборах (1693 р.), на Флях (1693 р.), у Богоявленськім монастирі (1693—1696 р.), у с. Троїцькім-Ликові (1708 р.) і Хрестовоздвиженського монастиря (1709—1718 р.) І можна щиро сказати, що це все—лайкрайці Московські будівлі за той час.

Ол. Новицький.

Плутанина.

З нагоди смерті українського письменника Олесь Мартовича нова російська газета «Русская Воля», про яку інші газети писали, що вона либонь видається на гроши банків,—умістила невеличку замітку д. Б., присвячену пам'яті небіжчика (ч. 8, 9—І 1917). Замітка «так собі» коротенькі відомости з життя О. Мартовича, також коротенька характеристика його творчости, в кінці згадка, про те, що одно оповідання Мартовича є в перекладі і на російську мову «Мужицкая Смерть» («Жизнь» 1899. кн. IV). «Нѣкоторые изъ произведеній потомъ появились въ переводѣ и въ другихъ изданіяхъ», кінчає свою замітку автор. В яких саме? Слід би згадати і од читачів газети не таїти. Та автор—людина делікатна не тільки там, де річ йде про повноту інформації, такий же він тендітний і «вихований» і там, де річ заходить про належність Мартовича до семьи українських письменників. Своїй замітці д-ій Б. дає досить цікавий заголовок «Олесь Мартовичъ—галиційській беллетристъ». Се так, як би хтось сказав: «М. Горькій—Нижегородській беллетрист». «Винниченко—Херсонській письменник». Очевидно, що така ознака свідчила б лише про де які географічні моменти в біографії письменника; нічого ісенсько не говорила б в пояснення такого вузького і по суті діла абсурдного заголовку. Горькій, як письменник належить в такій мірі Нижегородській землі, як і цілому великоросійському народу, подібно тому, як і Винниченко є здобуток цілої української землі, а не тільки Херсонщини. Так само і Олесь Мартович: він є український письменник, якого однаково знають і читають, як в Галичині, так і скрізь, де живуть українці. Характеризувати ж його в посмертній згадці, та ще читачам великоросійським, тільки «Галиційським беллетристом» значить утаїти найбільш характерне для нього, як письменника. Чи се має на увазі автор?

Зрештою, коли справа стоїть і не так, то все ідно час вже кинути оте жонглювання з терміном «галиційській» там, де він зовсім не до речі і де він, крім плутанини та соломахи в голові невідомого читача, нічого ісенсько не дасть. На жаль, «делікатні» російські письменники не дають собі справоздання, вживаючи не до речі бідолашне оте слово «галиційський», і д-ій Б., видко, не останній з них.

С. Петлюра.

Лист в редакцію.

Вельми шановний пане редакторе!

Посилаючи разом із отсим листом 300 карбованців для заснування «Національного Українського Письменницького Скарбу» (літературного фонду для допо-

моги усім репрезентантам Українського мистецтва), звертаюся з проханням:

Коли буде Ваша ласка не відрікайте надрукувати отсього одвертого листа до Українського громадянства взагалі і до Українських письменників зокрема. Останніми днями трапилося мені розмовляти з однією видатною людиною українського роду.

Має ся людина чимало написаних власних творів; з ранку до вечора бігає на заробітки до панських б азнів—учнів за карбованця на день; і через те не має змоги не тільки творити нові мистецькі вартости, але навіть не може надрукувати й те, що вже написано, те куди вложено частину його душі... вліто не одну краплину його життя... «Руки не здіймаються далі працювати на українському ґрунті»... скінчив розмову мій бесідник.

Сумна річ! Стара річ! і не втратила ще змісту. З давніх давень ведеться між людей а українських занадто, що своїх найкращих особ ми цінуємо тільки після їхньої смерті.

Все талановите, все що має хоч найменчий хист, мусить тікати з рідного стану й оддавати свої сили, свою душу чужим людям на втіху, або гинути з голоду й злиднів не використувавши и найменчої частини свого хисту—коли насміються не зріктися свего рідного краю і Українського народу.

Т. Г. Шевченко музика М. Лисенко Коцюбинський, Грінченко, Олесь, Франко, Єфремов, Винниченко, музика В. Шевченко... і ціла довга довга низка видатних громадських діячів і письменників, учених, художників, музик, артистів, майстрів... усе своє життя поневіралося і досі на копійчаних заробітках по чужих країнах, у чужих людей, біля чужого діла...

Витрачали всі свої природні й духовні сили на ті злиденні заробітки й не маючи змоги втілити в українське мистецтво всі свої сили, всю здатність, уєсь хист.

Не вистачає до сього їм а ні часу вільного, ні кошту, ні навіть впевнення що до громадського підтримку.

І один за другим, як підтяті орли згортають знесилені крила, падають в безодню найкращі Українські люди, а вкупі з ними гинуть на віки для українського суспільства і їхня сила і їхній хист.

Отже мимоволі з отсим сумним нарисом яскраво спливає перед очима другий нарис—із життя висококультурного народу—Норвежців.

Навіть кожен із нас, далеких Норвегії, Українців—почуває в собі якусь погорду, яєсь духовне підвищення коли довідується про відому пригоду зовесвітнім велетнем Генріком Ібсеном.

Спочатку нікому не відомий аптекарський підручний, Генрік Ібсен, почувши в собі письменницький хист і силу, звертається до Короля, вимагаючи кошту.

Ібсен вимагає собі від казни кошту... «бо вважає свою письменницьку справу за діло найважливіше й потрібніше для Норвегії»... і одержує і від короля і від парламенту «письменницьке жалування»...

Чи скоро ж то ми, шановне Українське громадянство, доживемо часу—коли українська письменницька справа й письменницькі потреби гважатимуться за діло найпотрібніше и найважливіше для України?

Здається, й для нас настали часи скаменутись!

Сучасні всесвітні пригоди вимагають і від нас показати всьому світові на весь зріст своє національне обличчя, свою культурність, або ж навпаки, — свою невдатність, недбалство й непридатність до самостійного існування культурного... і в останньому разі... «не тратити сили, а мерщій спускатися на дно» міжлюдського становища, пасти задніх у всесвітній семье культурних народів; із талановитої Української нації—перетворитись в московські підніжки.

Сором і глум тому народові, який примушує своєю байдужістю—своїх письменників запобігати ласки у сусідів.

Сором і глум, та велика кара спадає на той народ—який не береже своїх найкращих синів—письменників; отих народних учителів і ватажків, які ведуть свій народ до всесвітньої сьмї культурних народів і виставляють свій народ на передне коло.

Забуття, занепад, злидні й загальне призирство чекає на такий народ.

Народ без письменників—то гній на чужому полі, з якого користь буває господарю псля.—І ксли ми, Українці, не хочемо бути отим гнсем, а запашною квіткою на рідному українськму полі—мусимо зараз же, негайно, подбати про наше письменство й наших письменників.

Немає письменства без письменників. І через те ми повинні вдержувати всіх своїх письменників у себе вдома, на своїй Українській культурній роботі.

Отже давайте для сього збудуємо національний Український письменницький скарб для допомоги усім українським письменникам, діячам, художникам, музикам і т. д. для видання друком їхніх творів, для наукових мандрівок і науковго виховання та й наших особистих письменницьких потреб.

Потрібні для сього скарбу гроші, земельні маетки, будинки й инше—належить передавати комітету сього письменницького скарбу.

Отже пропоную усім громадянством звернутися до сучасних українських письменників та громадських діячів д.д. проф. М. Грушевського, Олеся, ефремова, Винниченка, проф. Кримського, музики—Шевченка, художника Васьківського і всіх наших із проханням зложити з себе комітет для керування оттим національним Українським письменницьким скарбом.

Нашого Українського люду лічиться більше як 30. мільонів душ і коли такою громадою скинутись навіть по карбованцю, то складеться такий величезний скарб, який дасть змогу не тільки поліпшити сумне становище наших письменників, але й поширити просвітню справу всієї Української людности, завести народні школи, народній театр і т. и.

Складаймося ж швидко, громадянство, й подбаймо про долю своїх письменників, художників, музик, співців!

Підтримаймо своїх громадських діячів! І розправляться знову орлині крила! і підіймуть вони на неосяжну височінь нашу Українську давнішню славу, наш стародавний хист.

І буйним цвітом розвіється знову наша пригнічена Українська культура, співуча мова й чарівная пісня!

В. Довженко.

Харьківщина
1916, Грудня 22.

Хроніка.

ПРОСВІТНЯ ДІЯЛЬНІСТЬ СІЛЬСЬКИХ КООПЕРАТИВІВ.

(Лист з Катеринославщини).

Коли закрито було катеринославську «Просвіту», то одна з її сільських філій, а саме—Мануйлівська, все своє майно передала мануйлівській же таки товариській крамниці з умовою, щоб те майно було уживано виключно для просвітньої роботи. Для товариської крамниці це була дуже гарна й значна спадщина. Вона дістала цілком упорядкований для просвітньої

діяльності—особливо ж для театральних вистав, просвітній народній дім, збудований в українським народнім стилі славними, хоч часом і над силу тяжкими, заходами місцевих селян,—робітників, членів і фундаторів колишньої просвітнянської філії.

Уже через два місяці після ліквідації справ «Просвіти» товариська крамниця почала уряжати народні вистави. З осени вистави одбуваються майже без перерви що-суботи, не зважаючи на всякі несподівані перешкоди, що їх викликали, особливо зпочатку, різні незалежні обставини. Проте ніколи ще театральні вистави в просвітнім народнім домі в Мануйлівці не проходили з таким великим успіхом, як тепер. Квитків не хватає, бо їх усі розкуповують у той же день, як порозліплюють афиші. Чимало записуються у чергу на квитки, як тільки прочують про виставу, хоч афиш ще й нема. А в дні вистав раз-у-раз трапляються непорозуміння, бо охочих бути на виставі далеко більше, ніж місць в невеличкому театрі.

Рада товариської крамниці клопочеться, щоб розширити будинок, про що думала не раз ще й мануйлівська «Просвіта», скоро побачила, як принажують людеї українські народні вистави. Можна з певністю сказати, що коли б місць у театрі було й учетверо більше, то й тоді театр був би повний.

Вибір пьес і те, як вистави одбуваються, і взагалі вся справа, починаючи з афиш, що завжди друкуються гарною українською мовою, і кінчаючи грою виконавців, яскраво свідчать про щире свідомість і високий художній смак тих людеї, що коло цієї справи клопочуться, а ці людеї—за малим не всі—мануйлівські робітники й селяне. З пьес досі пройшли (де-які двічі): «Сто тисяч», «Суєта», «Наймичка», «Безталанна», «Нахмарило», «Зайдиголова», «Недоросток», «На перші гулі».

Проте одними виставами просвітні заходи свої мануйлівська товариська крамниця не обмежує: вона добула дозвіл уряжати для своїх членів читання, сімейні вечірки, концерти й лекції. Та, на жаль, розвинути таку діяльність місцеві культурні діячі самотужки навряд чи спроможуться широко. У великій пригоді в цій справі могли б стати городяне, що живуть усього за сім верств—у Катеринославі, та як би ж не були вони такі мляві й байдужі!

Пробувала товариська крамниця улаштувати в Мануйлівці й Шевченківський вечір з приводу 55-літніх роковин смерті Поета. Прохання про це було подано начальству у маю, а дозвіл прийшов аж у октябрі, і вже не знаю, чи буде той дозвіл використано.

І ще в однім селі побіля Катеринославу—у Діївці, де також була філія катеринославсь-

кої «Просвіти», одбувалися українські народні вистави заходами місцевого кооперативного товариства селянського, тільки вже не споживчого, а кредитового. І теж в тім самім будинку, яким користувалась колись і місцева «Просвіта», а саме—в літнім театрі Петра Наріжного. Вистави в селі Діівці мали такий самий характер, як і в Мануйлівці; в них також брали участь місцеві селяне й робітники. На жаль, літній театр у Діівці дощатий, і через те, коли стало холодно, ці вельми користні просвітні розваги довелось припинити.

Євг. Малій.

ЛИСТ З МИРГОРОДСЬКОГО ПОВІТУ.

Слідом за деякими другими Земствами Полтавської та Чернігівської Губерній й Миргородське земське зібрання в середині листопада цього року винесло постанову про навчання українською мовою в народніх школах на Україні.

Цікаво зазначити, що спеціальний доклад про українську школу був внесений Миргородською Управою на розгляд зібрання після того, як на ім'я гласних були подані заяви від місцевих жителів (переважно селян) числом до 100 аж з чотирьох волостей повіту про необхідність рішуче порушити справу народньої освіти, як вимагають того інтереси української людности, «коли», як писалось в одній із вище-згаданих заяв до гласних, «і найбільш швидко загоювання ран, нанесених війною, буде утворено серед тих народностей, де сума національних прибутків буде вищою». Між иншим, для більш швидкого переведення в життя своїх бажань, як говорилося в заяві з м. Устивиці, потрібно улаштувати в найблизшім часі курси для місцевих учителів по українознавству, щоб потім ці учителі мали можливість провадити науку в душі, близькій до народу по школах свого повіту.

Треба сказати, що резолютивна частина докладу була прийнята земськими зборами без всяких змін.

А доклад визнавав необхідним довести до відома Полтавського Губернського Земства про те, що: 1) в початкових школах в місцевостях з українською людністю наука мусить провадитись рідною мовою; 2) вивчення російської мови, «як мови державної і високої культури» обов'язково починається на третім році науки; 3) шкільні підручники повинні бути пристосовані як по мові, так і по змісту до умох місцевого життя. Вивчення мови, географії та історії України необхідно ввести в курс наук початкових шкіл; 4) в учительських семінаріях і педагогічних школах, а також в останніх класах жіночих гімназій повинно бути введено

вивчення української мови, літератури, географії та історії краю, а в вищих школах на Україні мусять бути засновані катедри по українознавству за для підготовки кадрів учителів в педагогічні школи та курси. Як для умов російського життя, вище згадані постанови Миргородського земського зібрання треба вважати досить сміливими і відповідними потребам часу, коли інтереси української людности з боку не тільки адміністрації, але й більш менш широких верств руського громадянства замовчуються та ігноруються.

До цього ще треба додати, що відношення цього самого громадянства до українства більш ніж образливе:—воно не чуває, навіть, морального обов'язку хоч тимчасово взяти на себе як в Державній Думі, так і в своїй пресі оборони прав «меншого брата», становище якого на третім році війни пробуває в неможливих умовах національного існування.

Подаючи до відомости вище-згадані постанови одного із Земств на Полтавщині, а також зазначаючи, що голос з села мав тут не останнє значіння, хотілося-б вірити, що до подібних подій руське громадянство виявить більш серйозне відношення і на основі вже певних фактів, *підніме свій голос за постановку українського питання*, так само, як і польського, *на чергу дня*. В сучасний історичний момент кується доля не одного народу, складаються відносини одної національності до другої і не коли инше, як тепер так «гостро» помічаються помилки та несправедливість, бо жертви на війну несуться однакові, а не однаково за них нагороджується... І поки не пізно, великоруський «братній народ» повинен зробити все, що він повинен зробити по праву справедливости, бо зовсім згодом всяка поміч буде вважатись нещирою та не потрібною... *В. М-к.*

Широківська філія «Общества для оказания помощи населению Юга России, пострадавшему отъ военныхъ дѣйствій» і адміністрація.

Дуже важко народилася ця філія на світ. Перш усього коли члени—фундатори призначили перше загальне зібрання, то пристав не дозволив зібратися, а звелів подати прохання до ісправника про дозвіл. Як не впевняли його, що це не обов'язково, що Т-во повинно тільки повідомити місцеву поліцію, нічого не помогло. Мусили прохати ісправника.

Через деякий час звернулися до Губернатора за дозволом влаштувати виставу. До речі, щоб мати засоби до існування, філія, крім вистав, не має ніяких джерел для здобування грошей, зібрати жертви неможливо, бо людям вже так це обридло, що вже навіть починають дорікати. Але дозвіл на виставу був одержаний аж у 9 год. вечора того дня, коли треба було давати виставу. Послали прохання перенести виставу на друге число, але зовсім не одержали відповіди.

Одна приватна особа попрохала дозволу дати виставу на користь філії, прийшло звітлення до пристава і коли він одписав, то вистава була недозволена.

Комітет філії подав офіційно прохання Губернаторові дозволити влаштувати кілька вистав. Знов до пристава. Пристав написав звітлення і були навіть призначені, ні, в які повинні йти вистави.

Але ось прийшло те число, що повинна бути перша вистава—дозволу немає. Минає й друге—немає. Був чоловік у Херсоні, зайшов у канцелярію Губернатора, сказав, що вже одіслано; приїхав до-дому—немає.

Знов написали прохання й прохання те чоловік пові «лічно». Прохання прийняли й сказали, що повідомлять філію, але повідомлення ще нема й досі.

А людей багато голих, босих, голодних іє кому, але нема чим допомогти.

Павло Темченко.

Вечір українських колядок в Житомері.

8-го грудня в залі «Об-ва взаємного кредита» відбувся вечір українських колядок.

Співав великий мішаний хор під орудою б. Бернаровича.

В програму увійшло 15 колядок, 2 щедрівки з опери «Різдвяна Ніч» М. Лисенка.

Найкраще були виконані колядки: «Бог предвічний» та «Небо і земля» і щедрівка: «Прилетів сокіл».

Чистий прибуток з вечора—на бідніших біженців.

Цікаву замітку про цей вечір дала чорносотенка «Жизнь Вольни»: «Пятнадцять исполненных въ отчетномъ вечерѣ колядокъ иллюстрировали языческой обрядъ, чисто сохранившійся въ темныхъ массахъ малороссійскаго народа и только произведенія талантливаго Лисенка нѣсколько обогащали вниманіе широтою мелодическихъ пріемовъ и то только потому, что композиторъ ведетъ указанную, напр., колядку («ходив—походив місяць по небі...») въ стилѣ великорусской нѣсни...»

Бібліографія.

Календарь на рік звичайний 1917. «Благодійн: Товариство». Петроград. Ст. 190, ціна 85 коп.

Петроградське «Благодійне Товариство» видало дуже гарний календарь на 1917 рік. Такого календаря ми не бачили вже десять літ з часу календаря київської «Просвіти» на рік 1908. В передмові до календаря упорядки його коротенько розповідають про календарі на старі України і про їхню роллю в тодішньому культурному житті українського обивателя: календарі ж, в кінці XVIII і на початку XIX-го віку заступали часом і літературу, і науку, і періодичну пресу. Тепер ми теж ніби вернулися до тих старих часів, бо знов немаємо своєї преси і знов про цілий ряд справ і питаннів, виходить, можна озватися нашою мовою хіба що в календарі. Тим то сей видан. й Добродійним товариством календарь подвійно для нас до-рогий і цікавий.

А вложено його справді цікаво і талановито. Маємо дуже повну частину календарну й інформаційну (хоч піюда, що немає греко-католицького календаря, се дуже придалось би тепер для галичан), з такими, наприклад, вельми користними, для простого люду відомостями, як вказівки для богомольців у Києві.

Особливо ж цікава частина літературна. Тут маємо статті: проф. Хв. Вовка «Славяне», В. Ганцова «Українська мова», Ш-ко «Провідник по Києву, Україна триста років тому—Хв Слосаренка, про назву «Русь-Русиня—українці», П. Смутъа «Як дійшло до всесвітньої війни»; О. Білоусенка—про народню освіту і про Державну Думу; С. Єфремова—біографії Франка і Павлика; стаття В. Степового і К. Ладженка про наші музеї,—у сій статті, на жаль, не про всі музеї з однаковою докладністю розказано: про музей Тарновського сказано зовсім мало, а деяких музеїв, от як Кубанського областного, Глухівського, Городецького на Волині й зовсім не згадано; нарешті—літературні ювілеї, некрологи, огляд українського письменства за останніх два роки. Серед роковин та ювілеїв проминено чомусь двадцятиліття зо дня смерти відомого громадського діяча-драгомановця М. Ковалевського, що припадає на 1917-й рік, і ювілеї пр. М. Грушевського та пр. М. Петрова. Уміщено в Календарі й кілька поезій Грінченка та Франка. Календарь прикрашено малюнками (київські старі церкви й пам'ятки) й портретами.

Ми думаємо, що Календарь Добродійного Товариства знайде собі широке розповсюдження і серед городян і серед селян. Добре було б, як би Товариство почало видавати з цього часу свій календарь регулярно.

Д. Д-ко.

Надіслано від засіданців з Наримського краю на українську гімназію—300 руб.

З № 1-2 1917 року почне друкуватися новий роман В. Винниченка „Записки Кирпатого Мефистофеля“.

Від редакції:

Через технічні обставини число виходить з великим запізненням. Деякі з тих обставин редакцією усунені і сподіваємось на будуче випускати журнал в свій час.

Редактор-видавець Л. Сологуб.

Москва. Просмотрѣно военною цензурою.

Типографія М. И. Смирнова, подъ фирмой „Московский Листокъ“. Воздвиженка, Ваганьковскій пер. д. № 5.

6-й з.
издакія.

ОТКРЫТА ПОДПИСКА на 1917 г.
НА ЕЖЕМЪСЯЧНЫЙ ЖУРНАЛЬ

6-й з.
издакія.

„УКРАИНСКАЯ ЖИЗНЬ“

ПРОГРАММА ЖУРНАЛА: Руководящія статьи по національнымъ вопросамъ.— Обзоръ событій текущей жизни на Украинѣ.— Сужденіе печати, преимущественно русской и польской, объ украинскомъ вопросѣ.— Критическія статьи и литературныя обзорѣнія; библиографія.— Украинское искусство.— Мемуары и статьи по исторіи украинскаго возрожденія.— Разныя извѣстія и замѣтки.— Отвѣты редакціи на вопросы читателей, относящіяся къ программѣ журнала.

Въ виду непрерывно растущихъ цѣвъ на бумагу и типографскія работы, удорожившихъ стоимость изданія, подписная цѣна на журналъ повышена.

Съ доставкой и пересылкой	годъ 6 мѣ.
Въ Россіи	8 р. 4 р.
За границу	10 р. 5 р.

Для народныхъ учителей, сельскаго духовенства, младшаго земскаго медицинскаго персонала, а также для учащихся, рабочихъ и крестьянъ допускается при непосредственномъ обращеніи въ редакцію **Льготная подписка:** на годъ—7 руб., съ доставкой и пересылкою.

Подписка принимается въ конторѣ „Украинской Жизни“,
МОСКВА, Новинскій бульв., д. 103, кв. 39. Телеф. 3-44-48.

Завѣдующій редакціей „Украинской Жизни“ принимаетъ лично по дѣламъ журнала по воскресеньямъ, отъ 11¹/₂ до 1 ч. (2-я Мѣщанская, д. № 44, кв. 7).

Представитель редакціи „Украинской Жизни“ въ Кіевѣ, С. А. Ерёмовъ, принимаетъ по воскресеньямъ отъ 5 до 6 час. вечера (Гоголевская ул., д. № 27).

НЕЗАБАРОМ З'ЯВИТЬСЯ НОВА КНИЖКА ВИДАВНИЦТВА

„ДЗВІН“

X-й том творів В. ВИННИЧЕНКА:

роман „ХОЧУ“.

Продаватиметься по ціні 2 р. по всіх українських книгарнях. Головний склад в „Укр. Книгарні“ в Харькові (Петровський пер. № 18).

Открыта подписка на 1917 годъ на
„ЧЕРНИГОВСКУЮ ЗЕМСКУЮ ГАЗЕТУ“.

ИЗДАНИЕ ЧЕРНИГОВСКАГО ГУБЕРНСКАГО ЗЕМСТВА.

Газета будетъ выходить въ 1917 г. ДВА РАЗА ВЪ НЕДѢЛЮ—
по вторникамъ и пятницамъ.

ПРОГРАММА ГАЗЕТЫ:

- 1) Новые законы; распоряженія правительства.—2) Статьи по земскимъ и другимъ общественнымъ вопросамъ, а также матеріалы, относяшіеся къ описанію быта населенія и исторіи, преимущественно мѣстной.—3) Земская и городская хроника Черниговской губерніи.—4) Земская и городская хроника Россіи.—5) По Черниговской губерніи.—6) По Россіи.—7) За-границей.—8) Библиографія.—9) Разныя свѣдѣнія.—10) Вопросы и отвѣты.—11) Справочныя свѣдѣнія.—12) Почтовый ящикъ.—13) Объявленія.

ПОДПИСНАЯ ПЛАТА на „ГАЗЕТУ“ 3 р. на годъ и 1 р. 50 к. на полгода съ пересылкой.

Годовые платные подписчики получаютъ, безъ всякой доплаты, два выпуска „Земскаго Сборника Черниговской губерніи“.

ПОДПИСКА ПРИНИМАЕТСЯ: въ г. Черниговѣ—въ редакціи „Газеты, Губернской Земской Управы и Книжномъ Складѣ Черниговскаго Губернскаго Земства (Черниговъ, Шоссейная ул.) а также въ уѣздныхъ земскихъ управахъ и конторахъ земскихъ страховыхъ агентовъ Черниговск. губ.

XIII-й г. изд. **Продолжается подписка на 1917 годъ** XIII-й г. изд.
на ежедневную газету

„ГОЛОСЪ ЮГА“.

Въ „ГОЛОСЪ ЮГА“ помѣщаются статьи по политическимъ и общественнымъ вопросамъ известныхъ политическихъ и общественныхъ дѣятелей. „ГОЛОСЪ ЮГА“ даетъ иллюстрированныя приложенія, посвященные важнѣйшимъ событіямъ общей и мѣстной жизни, а также помѣщаетъ портреты и рисунки въ текстѣ газеты. Во вѣхъ крупныхъ городахъ и сельскихъ поселеніяхъ нашего района „ГОЛОСЪ ЮГА“ имѣетъ корреспондентовъ, представляющихъ свѣдѣнія по почтѣ, телеграфу и телефону. Вслѣствие значительнаго увеличенія расходовъ по изданію подписная цѣна на 1917 годъ временно увеличена.

ПОДПИСНАЯ ЦѢНА: съ доставкой: на годъ 13 р. 50 к., 1/2 года 7 р. 50 к., 3 мѣсяца 4 р. 25 к., 1 мѣсяць 1 р. 50 к. Безъ доставки: на годъ 12 р. 50 к., 1/2 года 6 р. 75 к., 3 мѣсяца 3 р. 75 к., 1 мѣсяць 1 р. 35 к. Для служащихъ земскихъ и городскихъ учреждений, рабочихъ на фабрикахъ и заводахъ, кредитныхъ и кооперативныхъ товариществъ подписная плата: на 1 м.—1 р. 25 к., на 3 м.—3 р. 60 к., на 6 м.—6 р. 50 к. на 12 м. 12 р.

КОНТОРА ПОМѢЩ. въ г. Елисаветградѣ, по Ивановской ул., въ д. Шатова. Открыта съ 8 ч. у. до 7 ч. в.
Издатель Д. С. Горшковъ.

ОТКРЫТА ПОДПИСКА НА 1917 ГОДЪ
на ежедневную газету

„Полтавскій день“.

(Пятый годъ изданія).

Подписная цѣна: На годъ 8 р. на 6 мѣс. 4 р. 50 к., на 3 мѣс. 2 р. 50 к., на 1 мѣс. 90 коп.
Подписка принимается въ конторѣ газеты: Полтава, Пушкинская № 33 и во всѣхъ книжныхъ и писчебумажныхъ магазинахъ и въ почтовыхъ конторахъ.